

Halvor Ivar Dahle

Fra aktiv til aktiv

En kvalitativ studie av pensjonerte menn

Masteroppgave i Sosialt arbeid

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Sammendrag

De såkalt *unge eldre* utgjør gruppen av pensjonister som befinner seg i alderen 64-74 år. Denne gruppen anses å være mer ressurssterk og trolig mer kravstor enn tidligere pensjonistgenerasjoner har vært. Pensjonistforbundet er en av de aktørene som bidrar til å løfte disse aspektene fram i samfunnsdebatten og de argumenterer for at samfunnet, og pensjonistene selv, vil profitere på høyere grad av samfunnsdeltakelse, eksempelvis gjennom frivillig arbeid. Mitt bidrag til Pensjonistforbundets prosjekt, *Morgendagens aktivitetssenter*, er at jeg undersøker hvordan menn i alderen 64-74 år skaper sin nye hverdag etter å ha gått av med pensjon. Jeg utforsker også hvordan deres selvforståelse endres som følge av å ha gått av med pensjon. Denne tilnærmingen baserer seg på mitt ønske om å få en forståelse av hvordan de pensjonerte menn *selv* opplever endringen som følger av å pensjonere seg.

Jeg benytter en kvalitativ tilnærming til forskningstemaet, og det empiriske datamaterialet baserer seg på fem, semistrukturerte intervjuer. Jeg har gjennomført intervjuene med mål om å benytte en narrativ-inspirert analysestrategi. Mitt overordnede kunnskapssyn støtter seg til sosialkonstruksjonismen, der konteksten og samspillet mellom forsker og informant vektlegges. Jeg framhever det *sosiale og konstruerte*. I dette ligger en erkjennelse av at de presenterte forskningsfunn, er *samskapt og konstruert*.

Blant hovedtrekkene i dette studiet finner jeg at informantene følger regelen; *ikke sett deg ned*. Å sette seg ned innebærer å *gi opp* og ikke lenger *være til nytte*. Etter å ha gått av med pensjon, må hverdagen fylles med gjøremål som kjennes meningsfulle. Ved eventuell mangel av slike finner informantene midlertidige strategier som ivaretar selvforståelsen i påvente av mer varige løsninger. De gjøremål som etter hvert erstatter yrkesaktiviteten er preget av *travelhet* og *arbeidsmoral* og blir gjerne sammenlignet med arbeid. Nytteaspektet av aktiviteten framheves. Det å betrakte og presentere seg selv som en bidragsyter framfor å være ”bidragsnyter” kan ses som en viktig ingrediens i informantenes selvforståelse. Som yrkesaktive betraktet de seg selv som bidragsytere og nettopp denne forståelsen tar de med seg over i pensjonisttilværelsen. Det ser ut til at informantene enten oppsøker eller blir ”headhunted” til situasjoner hvor de gis mulighet til å bevare denne selvforståelsen. Samtidig posisjonerer de seg bort fra hva de anser som stereotypier av pensjonister.

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Oslo 2015

Abstract

The so-called *young elderly* constitute the group of pensioners, located by the age of 64-74 years. This group is considered to be more resourceful and probably more demanding than what previously retired generations have been. Pensjonistforbundet is one of the organizations who contribute to highlight these aspects in the public debate and they argue that society and the pensioners themselves will profit from greater participation in society, for example through volunteering. My contribution to the project, *Morgendagens aktivitetssenter*, initiated by Pensjonistforbundet, is that I examine how men aged 64-74 years, are creating their new lives after retirement. I also explore how their self-perception changes as a result of retirement. This approach is based on my desire to gain an understanding of how the retired men *themselves* experience the change that comes to retiring.

The topic of this research is approached by the use of qualitative methods, where the empirical data is based on five, semi-structured interviews. These five interviews are conducted with the aim of using a narrative-inspired analysis strategy. My *epistemological* understanding is founded on social constructionism, emphasizing the context and interaction between researcher and informant. The *social* and *constructed* is highlighted and this acknowledges my presented research findings, as *co-created* and *constructed*.

Among the main features of this study, I find informants following the rule; *do not sit down*. Sitting down involves *giving up* and no longer *being useful*. Having retired, meaningful day-to-day activities are crucial for their self-perceptions. In lack of such, temporary strategies maintaining self-perception are used, pending more permanent solutions. Activities replacing professional activity are characterized through the *busy ethic* and *work ethic* and are often presented as a *work – alike*. The aspects of *usefulness* are emphasized. Presenting themselves as contributors rather than benefited can be seen as a vital ingredient of the informants' self-perceptions. During their working days, they perceived themselves as contributors and this perception, in particular, is brought into retirement. It appears that the informants either seek or are being "headhunted" into situations where they are given the opportunity to preserve this sense of *self*. Meanwhile they position themselves away from what they consider stereotypes of senior citizens.

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Oslo 2015

Forord

I og med at arbeidet med dette masterprosjektet snart er ved veis ende, er det på sin plass å gi en stor takk til viktige bidragsytere. Først og fremst vil jeg takke informantene mine, *Holger, Finn, Arvid, Hans* og *Ola* for deres deltakelse. Deres bidrag til prosjektet har gjort prosessen svært spennende og lærerik for meg. Jeg vil også takke Anbjørg Ohnstad for meget god veiledning og faglig spennende samtaler. Jeg har alltid følt meg oppløftet etter veiledningstimene med deg. Tone Bye i Pensjonistforbundet skal også ha en stor takk for å ha ”solgt inn” prosjektet *Morgendagens aktivitetssenter*. Din entusiasme og evne til å engasjere er unik. Videre vil jeg takke min søster, Åste Dahle Sundet, for korrekturlesning. Gjengen på lesesalen skal også takkes for sårt trengte, meningsløse samtaler og takk også til min arbeidsgiver, Oslo friomsorgskontor, for å ha tilrettelagt slik at dette masterstudiet har vært mulig å gjennomføre ved siden av jobb. Stor takk rettes også til familie og venner for oppmuntring og støtte underveis. Til sist, men ikke minst - Katrine, min superfine kjæreste og samboer; *Baby you`re so cool!*

Oslo 15.05.2015

Halvor Ivar Dahle

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG.....	II
ABSTRACT.....	III
FORORD.....	IV
1. INNLEDNING.....	1
1.1 MIN FORFORSTÅELSE.....	1
1.2 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA OG PROBLEMSTILLING.....	2
2. VITENSKAPSTEORETISK POSISJON.....	4
2.1 BETYDNING AV VITENSKAPSTEORETISK STÅSTED.....	4
2.2 MITT UTGANGSPUNKT.....	4
2.3 SOSIALKONSTRUKSJONISME.....	5
2.4 HVA BETYR DETTE FOR MITT PROSJEKT?.....	7
3. KUNNSKAPSSTATUS.....	8
3.1 ELDREBØLGE?.....	8
3.2 PARADIGMESKIFTER I FORSKNINGEN.....	9
3.3 HVA BETYR PENSJONERING?.....	9
3.4 PENSJONISTERS AKTIVITET ETTER YRKESAVGANG.....	10
3.5 BRUK AV ELDRESENTRE.....	11
3.6 OPPSUMMERING.....	11
4. TEORETISK PERSPEKTIV.....	12
4.1 NARRATIV IDENTITET – HVORDAN KAN INFORMANTENE FORSTÅS?.....	12
4.2 KOLLEKTIVE FORTELLINGER.....	14
4.3 TRAVELHETSETIKK.....	15
4.4 HVORDAN FINNE NARRATIVENE?.....	16
4.4.1 Definisjoner på hva narrativer er.....	17
4.4.2 Plott.....	18
4.4.3 Plottet; Ubalanse og likevekt.....	19
4.5 HVORFOR NARRATIV TEORI?.....	20
5. METODE.....	21
5.1 UTVALGET.....	21
5.2 REKRUTTERING.....	21
5.3 KONSEKVENSER AV VALGT REKRUTTERINGSARENA.....	22

5.4 VALG AV INTERVJUFORM	23
5.5 NARRATIVER SOM PERFORMANSER.....	25
5.6 ANALYSEMETODE.....	27
5.6.1 Empiri- og teorinær tilnærming	27
5.6.2 Dekontekstualisering og rekontekstualisering	28
5.6.3 Narrativ analyse.....	29
5.7 ETIKK	29
6. EMPIRISKE FUNN	31
6.1 PRESENTASJON AV INFORMANTENE	31
6.1.1 Holger, 83 år	31
6.1.2 Hans, 67 år	31
6.1.3 Finn, 70 år	32
6.1.4 Ola, 68 år	32
6.1.5 Arvid, 68 år	32
6.2 HOVEDTREKK I EMPIRIEN	33
7. ANALYSE.....	34
7.1 NARRATIV IDENTITET	34
7.2 KOLLEKTIVE FORTELLINGER	37
7.2.1 Fortellinger om arbeidsmoral.....	38
7.2.2 Fortellinger om å være til nytte.....	40
7.2.3 Fortellingen «Ikke sett deg ned»	43
7.2.4 Oppsummering	46
7.3 TRAVELHETSETIKKEN.....	46
7.4 PENSJONERING; ”ET LYN FRA KLAR HIMMEL”	48
7.5 HVORDAN HÅNDBTERES OVERGANGEN TIL Å BLI PENSJONIST?.....	51
7.6 VI OG DE ANDRE	54
7.6.1 Man er ikke pensjonist før en er 67.....	54
7.6.2 Benken	57
7.6.3 Cruisesyndromet.....	58
7.7 OPPSUMMERING	60
8. DISKUSJON OG IMPLIKASJONER.....	61
8.1 ER RESULTATENE TROVERDIGE, BEKREFTBARE OG OVERFØRBARE?	61
8.2 BIDRAGSYTERE IKKE ”BIDRAGSNYTERE”	62

8.3 SOSIOPOLITISKE FØRINGER OG FORSKNINGENS KONSEKVENSER.....	63
8.4 BETYDNING FOR SOSIALT ARBEID?	64
9. KONKLUSJON	66
LITTERATURLISTE	67
VEDLEGG 1. INFORMASJONSSKRIV OG SAMTYKKESKJEMA	70
VEDLEGG 2. INTERVJUGUIDE	73

1. Innledning

1.1 Min forforståelse

Jeg er av den oppfatning at etterkrigsgenerasjonen, som mine foreldre gjerne kan sies å tilhøre, har en ganske annen tilnærming og tanke om pensjonisttilværelsen enn hva mine besteforeldres generasjon har hatt. Utover denne lille betraktningen har jeg ingen forutsetning for å kunne uttale meg om hvordan det er å være pensjonist, da jeg knapt er i gang med min egen yrkeskarriere. Med andre ord har jeg ingen førstehåndskunnskap om feltet og jeg kan kun forholde meg til hva jeg leser, hva jeg hører og hva jeg ser av praktisert pensjonisttilværelse. Min posisjon som utenforstående kan derfor ses som fordelaktig, i og med at jeg kan se forskningsfeltet med et nytt blikk. I dette prosjektet har jeg innhentet empiri for å kunne besvare mine forskningsspørsmål og min posisjon som relativt uvitende er på mange måter frigjørende med tanke på hvordan jeg kan forstå, fortolke og anvende empirien. Jeg er innforstått med at jeg bør utvise en viss varsomhet i hva jeg kan mene. Jeg har ingen personlig agenda innenfor dette feltet og jeg drives kun av en nysgjerrighet på hva unge pensjonister tenker om tilværelsen. Mitt personlige utgangspunkt er at jeg anser pensjonister som samfunnsborgere som har bidratt til fellesskapet gjennom deres yrkeskarrierer. Det er dem derfor vel unt å nyte hverdagen som pensjonister uten å behøve å jobbe eller å gjøre arbeidsliknende oppgaver. En hører ofte at flere og flere pensjonister nyter tilværelsen gjennom dyrking av hobbyer, reise, selvrealisering og annet gøy, og jeg anser dette som vel fortjent. Dette er noe jeg selv kan tenke meg å gjøre den dagen jeg blir pensjonist.

Jeg må innrømme at jeg ikke deler enkelte av de synspunkter som kommer til uttrykk i melding til Stortinget nr. 29. Det som framkommer i meldingen kan tolkes dithen at dagens og framtidens unge pensjonerte oppfordres til å drive samfunnsnyttig arbeid gjennom frivillighet og engasjement i lokalmiljøet, eller aller helst jobbe til de er 75 år, framfor å trekke seg tilbake (Helse- og omsorgsdepartementet 2013, 55). Slik jeg forstår meldingen bærer den preg av å være formanende. Den gir inntrykk av at dagens og framtidens pensjonister ikke skal kunne nyte livet som de selv vil, men ha visshet om at det hersker en forventning om at de i stedet burde være aktive og samfunnsnyttige. Jeg er av den oppfatning at "arbeidslinje - tankegangen" nå også prøver å få fotfeste et sted der den egentlig ikke hører hjemme. Jeg frykter også at den type eldrepolitikk, som ovennevnte melding kan synes å formidle, bidrar til å gi pensjonistene bismak, idet de realiserer drømmen om å reise til Cuba

framfor å steke vafler på eldresenteret. Dette er satt litt på spissen og jeg velger å formulere meg slik for å vise at det er nettopp disse refleksjonene som har skapt interesse og motivasjon til å delta i Pensjonistforbundets prosjekt *Morgendagens Aktivitetssenter*.

1.2 Bakgrunn for valg av tema og problemstilling

Morgendagens aktivitetssenter er et forskningsprosjekt som er igangsatt av Pensjonistforbundet i samarbeid med Høgskolen i Telemark, Røde Kors og Røa eldresenter. Målet er å få økt kunnskap om hva som fremmer økt deltakelse i samfunnet, hva som bidrar til økt folkehelse og økt frivillighet blant pensjonister¹. Som et ledd i deres forskning har Pensjonistforbundet også knyttet til seg masterstudenter ved Høgskolen i Oslo og Akershus, med mål om å innhente ytterligere kunnskap om feltet. Det er i denne forbindelse jeg kommer inn i bildet og min kontakt med Pensjonistforbundet ble opprettet etter at prosjektet ble presentert på mastertorget ved Høgskolen i Oslo og Akershus våren 2014. Personlig hadde jeg ikke inngående kjennskap til forskningsfeltet, men vurderte prosjektet som spennende og lærerikt som følge av de ovennevnte refleksjoner. Pensjonistforbundets interesse retter seg mot de såkalt ”unge eldre”, det vil si de pensjonistene som befinner seg i alderen 64-74 år. I og med at prosjektets tittel er *Morgendagens aktivitetssenter*, er det implisitt at forskningstema skal berøre temaet *aktivitet*. Utover dette har Pensjonistforbundet gitt frie tøyler for hva slags avgrensninger som skal foretas og hvilke tema som skal belyses. Interessen for å studere menn og deres holdning til det å bli pensjonert, samt det å være pensjonist, oppstod for min del som en følge av den antakelse at menn, i kanskje større grad enn kvinner, opplever overgangen fra yrkesaktiv til pensjonist som utfordrende.

Som jeg skal komme tilbake til under metodekapittelet, og som jeg allerede har nevnt, har mitt utgangspunkt vært preget av forforståelser og holdninger som ikke har vært basert på annet enn antakelser og synsing. Muligheten til å gå vitenskapelig til verks har for meg vært en prosess preget av økende interesse etter hvert som jeg har jobbet med prosjektet. For å kunne gå vitenskapelig til verks og for å kunne belyse de temaer jeg selv finner interessante, har jeg valgt følgende problemstilling for mitt prosjekt;

¹ <https://pensjonistforbundet.no/side/24-morgendagens-aktivitetssenter>

Hvordan skaper menn som har gått av med pensjon sin nye hverdag? På hvilken måte endres menns selvforståelse etter å ha gått av med pensjon?

Hvilke definisjoner jeg vil benytte i forbindelse med den videre behandlingen av begrepene *menn, pensjon* og *selvforståelse*, vil redegjøres for under teori – og metodekapittelet. Jeg vil derfor ikke behandle disse mer inngående her.

2. Vitenskapsteoretisk posisjon

2.1 Betydning av vitenskapsteoretisk ståsted

I dette prosjektet har jeg valgt en kvalitativ tilnærming til forskningsfeltet. Innenfor kvalitativ metode bør det etterstrebtes at forskerens rolle blir synliggjort, problematisert og utforsket for å sikre bedre kvalitet på forskningen og for å bidra til økte kunnskapskrav (Widerberg 2001, 28). For at selve sluttproduktet kan vurderes, er det viktig at det redegjøres for hvilke forhold kunnskapen er produsert under, hva slags kunnskap vi snakker om, hvordan den oppstod og hva betingelsene for kunnskapen er (Widerberg 2001, 28). Slik jeg forstår dette bør eksempelvis forskerens vitenskapsteoretiske ståsted være transparent slik at leseren kritisk kan følge resonnementene som gis. Dette er også gjeldende idet forskeren gir klare beskrivelser av hvordan kunnskapen er innhentet (Widerberg 2001, 28). På bakgrunn av dette anser jeg det som viktig å gi en presentasjon av mitt eget overordnede kunnskapssyn og hvilke vitenskapsteoretiske betraktninger jeg gjør meg, slik at valg av teori og metode kan forstås i denne sammenhengen.

Overordnet sett inneholder vitenskapsteorien et bredt spekter av teorier, antakelser og meninger vedrørende *hva man tror på*, altså hvilket menneskesyn en har. Disse aspektene hører hjemme under begrepet *ontologi* (Widerberg 2001, 26). Hvordan en bør utforske fenomener, innhente kunnskap og hva en i det hele tatt tenker om kunnskap, er aspekter som omfattes av begrepet *erkjennelsesteori* eller *epistemologi* (Widerberg 2001, 26). Gjennom historien har diskusjonen vedørende dette omfattet spørsmål om hva kunnskap er, hvordan kunnskap produseres, av hvem kunnskapen produseres og hvor den produseres (Widerberg 2001, 20).

2.2 Mitt utgangspunkt

Slik jeg ser det er det ikke en selvfølge at en alltid kan ha konkrete og veloverveide formeninger om sitt eget vitenskapelige grunnsyn *før* en faktisk setter i gang med et forskningsprosjekt. Særlig ikke hvis en er uerfaren innen forskningsarbeid. Likevel synes det viktig å være seg sitt ståsted bevisst, fordi våre epistemologiske antakelser om kunnskap vil påvirke hvordan vi forstår forskningstemaet og påvirke måten vi beslutter å gjennomføre forskningsintervjuene (Kvale og Brinkmann 2009, 66). Slik jeg forstår dette kan en enten, på pragmatisk vis, bestemme seg for et vitenskapsteoretisk standpunkt etter at tema for forskningen, teori og forskningsmetode er valgt og deretter presentere det

vitenskapsteoretiske ståstedet, som nærmest *årsaken* til valg av forskningsmetode og teori. Eller en kan gå motsatt vei og heller fordype seg i vitenskapsteorien og velge hvilken retning som passer best for en selv, før en i det hele tatt begynner å tenke på forskningstema og metode. Dersom en velger sistnevnte framgangsmåte antar jeg at en nærmest bør ”gå i seg selv” og finne ut hvilke tanker en har om livet og eksistensen, for deretter å lete etter sammenfallende standpunkt innen vitenskapsteorien. Jeg anser sistnevnte framgangsmåte som i overkant tidkrevende, sett i lys av dette prosjektets tidsramme og jeg ville også kanskje endt opp med flere spørsmål enn svar. Likevel vurderer jeg at refleksjoner rundt egne ontologiske og epistemologiske synspunkter, er viktige øvelser, da retningen en benytter som vitenskapsteoretisk utgangspunkt bør gi en viss mening for en selv, slik at prosjektet i det hele tatt skal gi mening for andre. Jeg støtter meg også til Steinar Kvale og Svend Brinkmanns (2009, 66) valg av begrep; *antakelse*, idet jeg her ikke kan bruke tid på å være ”altruistisk” i min tilnærming til vitenskapsteorien. Jeg vil derfor ikke påstå at dette prosjektet har vært strømlinjeformet, der det hele startet med en overbevisning i én bestemt teoretisk retning.

2.3 Sosialkonstruksjonisme

Som overskriften røper har jeg valgt å bruke sosialkonstruksjonisme som et utgangspunkt for min forskning, da posisjonen på mange måter støtter opp under den metodiske framgangsmåten jeg har valgt å benytte. Valget av sosialkonstruksjonisme som utgangspunkt, er gjort på et noe pragmatisk grunnlag som følge av at flere av de sentrale teoriene jeg benytter i dette prosjektet, eksempelvis narrativ psykologi, ofte blir plassert innenfor denne retningen (Jansen, 2013, 35). Jeg er også av den oppfatning at min egen rolle som forsker i stor grad påvirker hva og hvordan informantene svarer. Nettopp denne anerkjennelsen av forskerens medvirkning i kunnskapsutviklingen er et sentralt trekk ved sosialkonstruksjonismen (Malterud 2011, 71).

Jeg vil nå redegjøre for andre sentrale trekk ved sosialkonstruksjonismen.

Sosialkonstruksjonisme kan ifølge Kenneth Gergen (Yang og Gergen 2012, 126) forstås på to nivåer; For det første kan retningen forstås som en metateori som omhandler kunnskap, på lik linje med empirisme, og for det andre er det en praksisteori, på lik linje med kognitiv eller psykoanalytisk teori. Jeg har valgt å fokusere på det Gergen omtaler som metateori i dette kapittelet. På det metateoretiske nivå vil en sosialkonstruksjonist kunne hevde at kunnskap er sosialt konstruert (Yang og Gergen 2012, 126). Når vi snakker om verden, kan ikke denne

forstås som et speilbilde av den virkelige verden. Når vi snakker om verden benytter vi nemlig visse begreper med en hensikt, altså én fortolkning av verden, blant utallige andre mulige fortolkninger (Yang og Gergen 2012, 127). I dette finnes det ikke noen sannhet med stor s og heller ingen objektivitet som står i motsetning til subjektivitet. Videre skal ikke sosialkonstruksjonismen ses som et trossystem som står i konflikt med andre meninger, og det hevdes ikke at denne retningen er sann, slik at andre verdensanskuelser skal ses som usanne (Yang og Gergen 2012, 127).

Konstruksjonistiske idéer kan fungere som en bakgrunn for hvordan en forstår hva en forsker på, samt hvordan en forstår sitt eget hverdagsliv, uavhengig av hvilket felt en forsker innenfor (Yang og Gergen 2012, 127). På denne måten kan sosialkonstruksjonistisk tankegang fungere som en døråpner for mangfoldige måter å tilnærme seg kunnskap på og den kan endre hele måten en forstår vitenskapelig praksis (Yang og Gergen 2012, 128). En behøver likevel ikke å endre ens eget teoretiske standpunkt, da konstruksjonismen ikke skal ses som et sett med sannheter. Konstruksjonistiske idéer kan heller ses gjennom hvilke praksiser den åpner for (Yang og Gergen 2012, 129). Dette gir også følger fordi en fra et konstruksjonistisk standpunkt ikke kan si at tradisjonell vitenskap eller religion er feil. Konstruksjonismen handler i stor grad om å stille følgende spørsmål: hvordan og for hvem er forskningen nyttig og hva er de sosiopolitiske virkningene av å ta den foreslåtte virkeligheten på alvor (Yang og Gergen 2012, 128). I det hele tatt kan konstruksjonistisk metateori sies å selv være en konstruksjon, noe som betyr at en ikke behøver å se på sosialkonstruksjonisme som et konkurrerende trossystem (Yang og Gergen 2012, 129).

Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer (2005, 9) foreslår at en bør benytte en konstruktivistisk² eller poststrukturalistisk perspektiv, dersom en antar at analyseobjektet, altså hva det forskes på, er flytende, flertydige og ustabile fenomener, som blir formet i møte med forskeren. På motsatt vis vil en hermeneutisk eller fenomenologisk tilnærming være et godt utgangspunkt, dersom en antar at analyseobjektet er av en mer eller mindre stabil størrelse (Järvinen og Mik-Meyer 2005, 9). Som eksempel på at et analyseobjekt antas å være flytende og ustabil, bruker Järvinen og Mik-Meyer (2005, 10) begrepet *betydning*; *Betydningen* av et fenomen eller *betydningen* av en handling kan ikke behandles som en uavhengig størrelse som det er mulig å avdekke. *Betydning* kan kun bestemmes av situasjonen

² Konstruktivisme behandles her som konstruksjonisme

og er på denne måten kontekstavhengig, ergo *betydning* er et relasjonelt fenomen (Järvinen og Mik-Meyer 2005, 10).

2.4 Hva betyr dette for mitt prosjekt?

De konkrete betydninger det sosialkonstruksjonistiske perspektivet får for mitt forskningsprosjekt, er at jeg vil vektlegge min rolle som forsker i hvordan jeg forstår informantene underveis i intervjuene og hvordan jeg fortolker den innsamlede empirien. Jeg er av den oppfatning at datamaterialet som er produsert i løpet av intervjuene både er situerte og kontekstuelle. Jeg antar videre at informantene ikke presenterer den nøyaktig samme versjonen av sin fortelling under andre omstendigheter og i samtaler med andre. Jeg er heller ikke av den oppfatning at jeg har fått et ”sant” blikk inn i informantenes stabile og endelige livsverdener. I stedet har jeg hatt den glede av å, sammen med informantene, skape kunnskap om deres tilværelse som kan være gjenstand for fortolkning. For ordens skyld vil jeg poengtere at jeg ikke ser på *informantene* som flytende, flertydige og ustabile fenomener, men at jeg derimot ser på deres *selvforståelse* som et fenomen kjennetegnet av disse egenskapene. Med andre ord; Jeg ser ikke på mine informanternes selvforståelse som noe endelig og stabilt, som aldri endrer seg eller ikke tilpasser seg ulike kontekster.

I og med at denne forskningen er en del av prosjektet *Morgendagens aktivitetssenter*, er det også på sin plass å faktisk besvare de ovennevnte spørsmålene som jeg presenterte tidligere, angående hvordan og for hvem denne forskningen er nyttig, samt hva de sosiopolitiske virkningene av å ta den foreslåtte virkeligheten på alvor er. Jeg skal ikke besvare disse spørsmålene her, men behandle disse under diskusjonskapittelet.

3. Kunnskapsstatus

3.1 Eldrebølge?

Eldrebølgen er et begrep som stadig benyttes når det snakkes om det økende antallet eldre som vil komme i tiden framover. Jeg vil her vise til hva slags tendenser vi har å forholde oss til og om vi i det hele tatt kan snakke om en *bølge* som vil komme over oss. I følge Helse- og omsorgsdepartementet (2015, 85 - 86) har levealderen de siste 170 årene økt kontinuerlig. I 2013 var den forventede levealderen for menn 79,7 år. Levealderen vil trolig fortsette å øke i de kommende tiårene, både blant kvinner og menn, noe som tilsier at vi vil få en større andel eldre. Dette kommer som en følge av at flere eldre har bedre helse og at det særlig etter andre verdenskrig var store fødselskull. I Norge er det i dag omlag 1,1 millioner personer over 60 år, og denne gruppen er større enn antallet personer som er under 15 år. I 2050, altså når dagens 30 åringer er 65 år, vil det være dobbelt så mange gamle som barn og unge. Da stadig flere eldre har bedre helse, vil en i dag kunne forvente at en 65-åring har 15-20 funksjonsfriske år foran seg. Hvilke konsekvenser dette får for aldersbæreevnen, altså forholdet mellom de som er yrkesaktive og de som er utenfor arbeidslivet, er at det i 2060 vil være om lag to og en halv person i alderen 20 til 64 år, per person på 65 år og eldre. I dag er dette forholdet om lag fire personer i yrkesaktiv alder per person over 65 år (Helse- og omsorgsdepartementet 2015, 85 - 86).

Innebærer dette at vi kan snakke om en eldrebølge? I følge Statistisk Sentralbyrå (2014, 3) er det heller nærliggende å snakke om *en vanlig dag på stranden der vi tror vi ser den store bølgen komme, men hvor denne i stedet flater ut før den når oss*. Det antas også at eldrebølgen allerede har nådd oss, da antallet eldre øker samtidig som antallet yngre er færre enn tidligere. Situasjonen anses også som fortsatt stabil, forårsaket av en relativ høy fruktbarhet og at de fleste innvandrerne i Norge er unge. Gitt at dette kan endres med årene, noe tallene også indikerer, er konklusjonen at *bølgen* allerede har kommet og at den vil vokse seg større etter hvert (Statistisk sentralbyrå 2014, 3).

Slik dette kan forstås er kanskje begrepet *eldrebølge* betegnende. Slik jeg forstår de presenterte tallene, ser det ikke ut til at en behøver å krisemaksimere situasjonen og kalle utviklingen en *eldretsunami*. Samtidig må en også unngå å behandle tendensen som et *skvulp*. Jeg vil i det følgende presentere hva som finnes av relevant forskning, innenfor denne oppgavens rammer.

3.2 Paradigmeskifter i forskningen

Forskningen på overgangen fra yrkesaktiv til pensjonist, har tradisjonelt sett handlet om at overgangen anses som vanskelig og utfordrende (Solem 2001, 188). På 1950- og 60-tallet ble pensjonering sett på som tap av en betydningsfull rolle og forskningen var preget av det som betegnes som et *kriseteoretisk paradigme* (Solem 2001, 188). Begreper som ”pensjonistenes rolleløse rolle”, ”pensjoneringssjokk” og ”gullklokkesyndrom” var sentrale, og i et samfunn preget av arbeid som den sentrale verdien ble pensjonering sett på som en trussel mot sosial integrasjon og sosial identitet. Det alternative *kontinuitetsteoretiske paradigmet* fikk etter hvert økende tilslutning og handler i stor grad om at forskjellene mellom yrkesaktivitet og pensjonering ikke lenger behøver å bli ansett som nødvendigvis store (Solem 2001, 188-189). Dette innebærer at yrkesaktivitet byttes ut med andre aktiviteter, noe som bidrar til at en ikke ender opp som rolleløs, da en i stedet får eller påtar seg nye roller (Solem 2001, 189). I og med at det ikke presenteres nye paradigmer som overtar for *kontinuitetsteorien*, er det for meg nærliggende å anta at sistnevnte paradigme gjør seg gjeldende i dag.

3.3 Hva betyr pensjonering?

At kontinuitetsteorien er gjeldende innenfor dagens teoretiske paradigme, kan kanskje forklares gjennom hvordan begrepet *pensjonering* kan forstås på ulike måter; *Pensjonering* kan både bety at en person er mottaker av pensjon og at en person har gått fra å være yrkesaktiv til å være en som ikke lenger jobber (Solem 2012, 84). Det ene aspektet innebærer som oftest det andre, og slik jeg ser det kan det kanskje virke litt underlig å dele opp begrepet på denne måten. Per Erik Solem (2012, 84) peker på noen tendenser som bidrar til at pensjoneringsbegrepet blir mer flertydig og innholdsrikt; Det er stadig flere som tar ut pensjon i kombinasjon med at de fortsatt er yrkesaktive og det er blitt mer vanlig å snakke om en pensjoneringsperiode framfor en pensjoneringsalder. Selv om de fleste forbinder begrepet *pensjonering* med å slutte å jobbe, bidrar pensjonsreformen fra 2011 til at denne begrepsbruken blir unøyaktig, nettopp fordi flere blir yrkesaktive pensjonister, altså personer som kombinerer yrkesaktivitet med å ta ut pensjon/være pensjonister (Solem 2012, 84). Slik jeg forstår dette innebærer en pensjoneringsperiode høyere grad av kontinuerlig aktivitet fordi pensjonering ikke nødvendigvis er noe som inntreffer fra en dag til en annen.

3.4 Pensjonisters aktivitet etter yrkesavgang

Så langt har vi sett litt på hvordan begrepet pensjonering kan forstås og vi har sett hvilke forståelsesrammer som kan være gjeldende i dag. Hva sier så forskningen om hvordan pensjonister praktiserer sin hverdag som pensjonister? I NOVA- rapporten *Vital aldring og samhold mellom generasjoner* presenterer Per Erik Solem (2013) funn som er gjort etter at det er forsket på pensjonisters tidsbruk før og etter pensjoneringstidspunkt. Den frigjorte tiden som oppstår etter pensjoneringstidspunktet synes ikke å bli brukt til det som kalles arbeidsliknende aktiviteter, som for eksempel frivillig arbeid (Solem 2013, 177). Det ser derimot ut til at pensjonister bruker mer tid på det som omtales som passive gjøremål, men at yngre pensjonister bidrar noe mer i samfunnsnyttig aktivitet, enn de pensjonister som går av ved fylte 67 år (Solem 2013, 187). Det er også tendenser til at de pensjonistene som har stått lengst i arbeid - noe som jo er i tråd med de rådende politiske føringene - deltar mindre i samfunnsnyttig aktivitet (Solem 2013, 187). Når det gjelder å påta seg nye sosiale roller, som kan ses som alternativer til arbeid, synes det ikke å være noen særlig økning i dette ved yrkesavgang, og det kan tenkes at dette henger sammen med at pensjonister trapper ned sitt engasjement mot slutten av yrkeskarrieren. På denne måten har disse få slike sosiale roller igjen idet de trer ut av arbeidslivet (Solem 2013, 188). Det kan derfor synes vanskelig å påta seg nye roller og verv, samt engasjere seg i frivillig arbeid, når en først har trappet dette ned. Dette ser ikke ut til å endre seg dess eldre pensjonistene blir. Det kan i tillegg se ut til at pensjonistrollen i økende grad blir en konsumentrolle der pensjonisten nyter fruktene av tidligere arbeidsinnsats (Solem 2013, 188).

Forskningsfunnene tyder videre på at hjemmet ofte er den arenaen som er mest nærliggende for økt aktivitet og tidsbruk, og det pekes på at hjemmearenaen ofte fungerer som en buffersone for mange, der aktiviteten tilpasses de krav en har utenfra. Når yrkesaktiviteten krever mye, brukes det mindre tid på husarbeid og matlaging, men når kravene fra yrkeslivet trappes ned, bruker en mer tid på aktiviteter som husarbeid, matlaging og håndarbeid (Solem 2013, 188). Det vises til unntak der enkelte pensjonister faktisk engasjerer seg mer enn dem de blir sammenliknet med innenfor samme gruppe. Disse pensjonistene er gjerne engasjert i seniorsentre der de som frivillige har klart definerte roller og oppgaver (Solem 2013, 188).

3.5 Bruk av eldrecentre

Anne Lund og Gunn Engelsrud (2008, 680) har gjennomført et forskningsstudium ved et norsk seniorsenter der forskningsfunnene er basert på data, innhentet ved bruk av deltakende observasjon, over en periode på 3 måneder. En del av pensjonistene opplevde deres deltakelse ved eldrecenteret som trivselsfremmende. Dette var en følge av at aktivitetene de deltok i ga dem følelsen av å høre til og følelsen av å være til nytte (Lund og Engelsrud 2008, 675). På den andre siden opplevde enkelte av pensjonistene eldrecenteret og dets brukere som en ”trussel”. Dette innebar at de ble påminnet deres egen alder og at hva de hadde i vente kanskje var et liv preget av økende grad av sykdom og hjelpebehov (Lund og Engelsrud 2008, 675). Flere av brukerne benyttet subtile strategier for å distansere seg fra de eldre og mer sårbare brukerne, samtidig som de ønsket å benytte seg av senterets aktivitetstilbud. Et eksempel som det vises til, er de brukerne som i sin travelhet hilste på de andre brukerne og samtidig gav klart uttrykk for at de kun var på senteret for å benytte frisøren eller for å delta på franskkurs (Lund og Engelsrud 2008, 685).

Denne forskningen konkluderer med at det er oppnådd økt forståelse av den paradoksale situasjonen som mange eldre er i. De eldre forsøker å etterleve forventninger om å forbli unge, være aktive og sunne samtidig som de faktisk må erkjenne at de blir eldre (Lund og Engelsrud 2008, 689). Studien viser også tendenser til at det å aldres, med alt som assosieres og knyttes til dette, faktisk er mulig å forhandle om. Det skjer gjennom at en interagerer med og, som nevnt, distanserer seg fra eldre personer som oppfattes som mer skrøpelig enn dem selv (Lund og Engelsrud 2008, 689).

3.6 Oppsummering

Basert på det ovennevnte kan vi si at pensjonering nå antas å være en mer gradvis prosess enn hva det tidligere har vært, og til tross for at det stadig blir flere eldre er det ikke nødvendigvis slik at de yngre pensjonistene erkjenner sin situasjon som *pensjonist*. Selv om det vises til unntak, tenderer ikke pensjonister til å påta seg nye roller og verv idet de trekker seg ut fra arbeidslivet. Derimot trappes dette ned i samsvar med nedtrapping i arbeidslivet. Det ser ut til at den stadig økende andelen eldre ikke engasjerer seg i frivillig arbeid eller liknende aktiviteter, men er mer opptatt av å fortsatt være unge, gjennom å distansere seg fra dem som oppfattes som gamle.

4. Teoretisk perspektiv

Jeg vil i dette kapitlet presentere teorier som jeg kommer til å ha som utgangspunkt i det videre arbeidet med intervjumaterialet. Som jeg skal komme tilbake til under metodekapitlet, har min analytiske framgangsmåte basert seg på en kombinasjon av empirinær og teorinær tilnærming (Widerberg 2001, 127). Enkelte av teoriene, eksempelvis *kollektive fortellinger*, har vært utgangspunkt for hvilket fokus jeg har hatt i arbeidet med datamaterialet, hvilket vil si at jeg har hatt en teorinær tilnærming. Andre teorier, eksempelvis *travelhetsetikken*, har jeg valgt å implementere som en følge av framtrepende tendenser i datamaterialet, hvilket innebærer at jeg har hatt en empirinær tilnæringsmåte. Jeg vil også påpeke at kjennskapen til teoriene som skal presenteres her også kan ha bidratt til at jeg har vært ekstra observant på disse tendensene i intervjumaterialet.

De teoretiske perspektivene jeg vil benytte meg av er hovedsakelig hentet fra narrativ psykologi. Jeg vil i det følgende redegjøre for både generelle trekk ved narrativ psykologi, hva gjelder konstruksjon av identitet, her omtalt som *narrativ identitet*, og hvilke ”virkemidler” mennesker drar nytte av i sine fortellinger, eksempelvis *kollektive fortellinger*. Jeg vil også presentere teori som ikke nødvendigvis er knyttet opp mot narrativ psykologi, men som likevel har en sentral plass i intervjumaterialet, etter at empirinære analyseprinsipper er fulgt. Jeg snakker her om *travelhetsetikken* som jeg også vil knytte opp mot Max Webers teorier om protestantisme og kapitalisme. Jeg vil i tillegg presentere narrativ teori som åpner for forslag til mulige framgangsmåter i analysen av intervjumaterialet. Jeg vil presentere noen definisjoner på hva narrativer er, og jeg vil presentere teorier om *plott*, hvordan disse kan identifiseres og hvordan disse kan forstås. Avslutningsvis i dette kapitlet vil jeg redegjøre for hvorfor narrativ teori er formålstjenlig i dette prosjektet og jeg vil peke på hvilke deler av den presenterte teorien jeg vil fokusere på videre i oppgaven.

4.1 Narrativ identitet – hvordan kan informantene forstås?

Innledningsvis vil jeg ved bruk av narrativ psykologi gi et bilde på hvordan identitet kan betraktes som konstruert. Jeg vil bemerke at jeg videre kommer til å omtale *selvet* som synonymt med *identitet*. Dette gjør jeg fordi teoretikerne som det refereres til benytter ulike begreper selv om de, etter hva jeg forstår, omtaler det samme fenomenet. Til forskjell fra psykodynamiske teorier der *selvet* anses som en relativt stabil enhet, er narrativ teori preget av en forståelse der *selvet* ses som noe som stadig er gjenstand for ny konstruksjon og

reforhandling (Jansen 2013, 36). Jerome Bruner (2002, 64 sitert fra Jansen 2013, 36) hevder at det ikke finnes noe essensialistisk *selv* og Anne Jansen (2013, 37) omtaler *selvet* som noe som stadig tilpasser seg i samhandling med andre. Denne tilpasningen oppstår gjerne gjennom de historiene som blir fortalt (Jansen 2013, 37). For å forstå dette litt bedre kan vi se til hvordan Bruner illustrerer måten mennesker, på en naturlig måte, benytter seg av narrativer. Bruner (1999, 8) illustrerer dette ved å benytte et sitat hentet fra Søren Kierkegaard; *vi lever framover, men forstår livet bakover*. Det er i dette retrospektet at vi tillegger livet en dramaturgisk struktur, ikke kun for å skape dramatisk spenning, men fordi det er i denne prosessen vi konstruerer *selvet* (Bruner 1999, 8). Vi kan altså ikke snakke om et *selv* uten å snakke om *selvets* historie (Bruner 1999, 8). Slik jeg forstår dette, blir vår identitet og vårt syn på oss selv konstruert i det vi tillegger oss selv særtrekk og kvaliteter når vi gjengir våre erfaringer i form av fortellinger.

Bruner (2002, 64 sitert fra Jansen 2013, 36) hevder videre at mennesker stadig vil konstruere og rekonstruere sine *selv* for å møte ulike krav som oppstår i de situasjonene en står i. I slike situasjoner drar mennesker nytte av de minner de har fra fortiden og de drar i tillegg nytte av de tanker de har om framtiden. Liknende idéer finner vi helt tilbake på 16- og 1700-tallet hos John Locke (1632-1704), som hevder at personlig identitet eller *selv* opprettes i menneskets bevissthet og minne og ikke i menneskets sjel eller kropp (Nimbalkar 2011, 268). Dan P. McAdams og Kate C. McLean (2013, 233) benytter ikke begrepet *selv*, slik Bruner gjør, men benytter i stedet *narrativ identitet*. På liknende måte som Bruner omtaler *selvet*, handler *narrativ identitet* om at personer rekonstruerer sin autobiografiske fortid, noe som gir dem en forestilling av framtiden på en slik måte at denne tilfører personen en viss grad følelse av sammenheng, hensikt og mening (McAdams og McLean 2013, 233). Gjennom sin *narrative identitet* formidler personer, både til seg selv og andre, hvem de er nå, hvordan de ble slik og hvordan de kommer til å være i framtiden (McAdams og McLean 2013, 233).

Med dette som bakgrunn kan jeg forstå informantenes presentasjoner av sine *selv* og *identiteter* som konstruerte. Gjennom fokus på deres fortellinger om pensjonstilværelsen vil jeg ha et utgangspunkt for den videre fortolkning av hvordan informantene ser på seg selv og forstår sin identitet nettopp som pensjonister. En slik måte å forstå identitet på er også nyttig, da min problemstilling fordrer svar på hvordan informantene *skaper* sin hverdag som pensjonister. Jeg er altså av den oppfatning at informantenes syn på seg selv også vil virke inn på hvordan de velger å organisere sin hverdag. Videre i oppgaven vil jeg benytte McAdams

og McLeans begrep *narrativ identitet*, men jeg vil ikke begrense meg til deres definisjon, da jeg anser flere av definisjonene som nyttige utgangspunkt i arbeidet med analysen.

4.2 Kollektive fortellinger

Jeg vil i dette avsnittet vise til ett av de virkemidler som det kan antas at informantene benytter seg av, i deres fortellinger om seg selv. Jeg vil her fokusere på det fenomenet som omtales som *kollektive fortellinger* (Jansen 2013, 38). Som vi skal se, er dette et fenomen som omtales av flere teoretikere i forskjellige teoretiske verk og av en eller annen grunn endres begrepsnavnet nesten like ofte som det blir beskrevet. Jeg har valgt å bruke Anne Jansens (2013) valg av begrep, da jeg vurderer *kollektive fortellinger* som mest beskrivende på hva fenomenet innebærer. *Kollektive fortellinger* er fortellinger som er felles og som mennesker i et samfunn har en kollektiv forståelse av (Jansen 2013, 38). Jansen (2013, 38) referer til Michael Bamberg som beskriver det samme fenomenet, men som i stedet kaller det *masternarrativer*. Disse *masternarrativene* er kulturelle standarder som de individuelle historiene fortolker seg i forhold til. Dette innebærer at våre historier skapes og blir meningsfulle fordi de referer til kollektive fortellinger som gjør at den enkeltes historie blir gjenkjennelig for andre (Jansen 2013, 38).

I det en informant kommer med sin livshistorie skal denne både ses som refleksjoner over informantens individuelle erfaringer, men også som uttrykk for kulturelle diskurser som allerede eksisterer i samfunnet (Järvinen 2005, 37). En persons benyttelse av livshistorieplott, er avhengig av at den som forteller finner det meningsfullt å benytte seg av disse samtidig som tilhøreren av fortellingen også finner det naturlig å lytte til og akseptere disse (Järvinen 2005, 36). Margaretha Järvinen (2005) omtaler fenomenet ved bruk av begrepene *kulturelle diskurser* og *livshistorieplott* og jeg velger å forstå disse som synonyme med *kollektive fortellinger*. Et eksempel på en kollektiv fortelling, som også vil bli behandlet nærmere under punkt 7.2.2, er informantenes tendens til å begrunne sin aktivitet med *å være til nytte*. De forteller om sitt eget liv, men det *å være til nytte* er noe fellesskapet også gjenkjenner og verdsetter. Når en informant sier at han liker følelsen av at noen har bruk for ham, er dette gjenkjennelig for meg, og jeg kan forstå informantens behov for å være til nytte ut fra hvilke prinsipper som er gjeldende i samfunnet; Det å være i arbeid og gjøre nytte for seg er det ønskelige på politisk nivå, noe som også gir utslag for hvordan velferdssystemet tilnærmer

seg dem som ikke er i arbeid. Informanten vet dette, informanten vet at jeg vet dette og fortolker dermed sin egen situasjon ut fra dette.

4.3 Travelhetsetikk

I *Alder og aktiviteter – hva bruker man fritida til?* refererer Svein Olav Daatland og Kristine Koløen (2013, 202) til David J. Ekerdt, der de benytter seg av begrepet *the busy ethic*. På norsk blir dette begrepet oversatt til *travelhetsetikken*. Et særpreg i måten folk snakker om sin pensjonering, er at de vektlegger betydningen av å være travel (Ekerdt 1986, 239). Det argumenteres for at travelhetsetikken er en strategi som benyttes av pensjonistene i overgangen fra yrkesaktivitet, som har vært preget av *work ethic* eller arbeidsetikk³, til pensjonisttilværelse (Ekerdt 1986, 240). Dette henger sammen med den kultur eller etikk som har vært herskende i USA i lang tid, nemlig en slags forventning om produktivitet. På denne måten tenderer pensjonister til fortsatt å være ”produktive” i sine egne og kanskje andres øyne, da de erstatter arbeidsetikken med travelhetsetikken (Ekerdt 1986, 240).

Travelhetsetikken tjener flere formål; den legitimerer den økte fritiden som følger med pensjonisttilværelsen og den beskytter de eldre mot fordommer knyttet til å være ”foreldet” eller ”unyttig”. I tillegg definerer travelhetsetikken pensjonistens rolle ved at pensjonisten tilpasser seg de rådende normene som er i samfunnet, for eksempel tanken om å være produktiv (Ekerdt 1986, 241). Det benyttes flere sitater som underbygger disse antakelsene, blant annet; «jeg har mye som holder meg opptatt» og «jeg er travel som aldri før» (Ekerdt 1986,241). Ekerdts essay som det nevnte er hentet fra, er skrevet i et amerikansk tidsskrift, publisert i 1986. Intervjuene som det refereres til er også foretatt i USA og en kan med andre ord være kritisk til bruken av dette som relevant teori både fordi studien er over 29 år gammel og fordi den er foretatt i en kultur som på mange måter skiller seg fra den norske kulturen. Likevel kan en trekke paralleller til Norge, da vi vet at de to nøkkelaspekter ved den moderne, norske velferdsideologien, er *arbeidsetikk* og *likhet* (Halvorsen og Stjernø 2008, 11). Jeg vurderer derfor både Ekerdts studier og begreper som relevante, da disse fenomenene kan sammenliknes med de funn jeg har fra mine egne undersøkelser.

Tendensene som kjennetegner travelhetsetikken, gir meg også assosiasjoner til de teorier som Max Weber presenterer i sitt verk *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd* (1904). I

³ Min oversettelse

dette verket tar Weber for seg den moderne vestlige kapitalismen, som han omtaler som ideologisk og strukturelt særpreget og ukjent i andre kulturer (Fivelsdal 1995, 13). Den moderne kapitalistiske ”ånd” er kjennetegnet gjennom normer som vektlegger arbeidsinnsats, kjølig selvbeherskelse og pliktoppfyllelse i menneskers arbeidsrolle og Weber poengterer at mennesker føler seg forpliktet overfor arbeidet, da arbeidet ses som et kall (Fivelsdal 1995, 13). Menneskets arbeidsrolle og målet om profitt får en moralsk verdi som overgår det mer tradisjonelle formålet, nemlig å arbeide for å forsørge seg selv og sine. Weber mener at profittmaksimering og kapitaloppsamling som moralsk plikt eller kall, kan forklares ved hjelp av den etikk som ble utviklet innenfor protestantiske sekter og særlig innenfor kalvinismen på 15- og 1600- tallet (Fivelsdal 1995, 13-14). Weber har utviklet en idealtipe som er omtalt som *den asketiske protestantismens kallsetikk* og Weber mener at de psykologiske konsekvensene av en slik *kallsetikk* har ført til iherdig arbeidsinnsats i troen på at en da ville oppnå visshet om frelse. Det var denne frelsesvissheten og ikke økonomiske interesser som var utgangspunktet for den metodisk-rasjonale livsførselen som tilrettela for den moderne kapitalismen (Fivelsdal 1995, 15). Weber mener videre at der den religiøse puritaneren ønsket å være et kallsmenneske, er vi *nødt* til å være det innenfor vår kapitalistiske verden. Industrialismen har utviklet sine egne verdier, incitament og verdier, men er ifølge Weber preget av de puritanske normer som mennesker utviklet i deres streben etter frelsesvisshet (Fivelsdal 1995, 16).

Slik jeg forstår *travelhetsetikken*, kan denne også være et eksempel på *kollektive fortellinger*, som jeg redegjorde for ovenfor; at personer knytter sin historie til denne fellesforståelsen av å være travel og hva dette innebærer. Jeg vil likevel ta for meg *travelhetsetikken* mer inngående under analysekapittelet og behandle denne som selvstendig teori framfor kun å framstille teorien som et eksempel på *kollektive fortellinger*. Årsaken til dette er at *travelhetsetikken*, slik jeg forstår den og slik jeg har redegjort for, også kan forstås som fundert på teoretiske idéer som går utover det narrative-psykologiske felt.

4.4 Hvordan finne narrativene?

Så langt har jeg redegjort for teorier som jeg vil benytte som tema i det videre arbeidet med analyse av intervjudata. For å kunne danne meg et ytterligere konkret utgangspunkt i arbeidet med analysen, vil jeg i det følgende presentere narrativ teori som i stor grad tilbyr dette, slik jeg forstår det. Som vi skal se vil anvendelsen av disse teoriene også kunne gi føringer for

hvordan framgangsmåten i analysearbeidet kan være. Dette vil jeg behandle videre under metodekapittelet. For å forstå hvordan en kan identifisere narrativer og forstå hvordan disse oppstår kan en ta utgangspunkt i Elliot G. Mishlers teori som innebærer at fortellinger ofte fungerer som naturlige, kognitive og språklige måter for mennesker å uttrykke seg på (Kvale og Brinkmann 2009, 165). Rent metodisk kan det med denne teorien virke som om narrativ forskning er en enkel sak i og med at ”narrativene kommer av seg selv”. Jeg er ikke av den oppfatning, selv om jeg likevel vil overveie dette poenget senere. Jeg vil derfor presentere teori som vil gi meg et godt utgangspunkt, både teoretisk og metodisk.

4.4.1 Definisjoner på hva narrativer er

Aller først vil jeg gi noen grunnleggende definisjoner på hva narrativer er og hvordan en kan identifisere narrative trekk ved en tekst⁴. Roland Barthes har en nokså bred og åpen definisjon på hva et narrativ er idet han hevder at *alt* er narrativer og at *alt*, i det minste, kan behandles som narrativer (Czarniawska 2004, 17). Slik jeg vurderer det, behøver en slik definisjon ytterligere holdepunkter for at den kan benyttes metodisk. Det finnes flere definisjoner som er mer konkrete og jeg vil presentere disse fra og med punkt 4.4.2. Først vil jeg redegjøre for to definisjoner som også tilbyr mulige framgangsmåter for identifisering av narrativer. Den første framgangsmåten jeg vil trekke fram er utviklet av William Labov, og den andre er utviklet av Seymour Chatman.

Når en har til hensikt å finne narrative trekk ved en tekst eller et datamateriale, kan en lete etter visse kjennetegn som er identifisert av William Labov (Robertson 2012, 235). Labovs identifisering av narrativer innebærer å utforske muligheten for å gjøre en *sammenfatning* av teksten og om teksten kan sies å innebære *orienteringer* som omfatter *tidsangivelse*, hva som er *situasjonen* og hvem som *deltakerne* (Robertson 2012, 229). I tillegg kan en lete etter en *kompliserende handling*, en *vurdering*, en *løsning* og til slutt et *coda*, som innebærer en slags sluttbemerkning som oppsummerer eller som tar leseren tilbake til nåtid (Robertson 2012, 229). Å identifisere slike narrative kjennetegn i en tekst, kan godt fungere som et utgangspunkt for videre analyse, men kan isolert sett ikke anses som mer enn et utgangspunkt, slik jeg forstår dette. Dette også til tross for at framgangsmåten er mer konkret enn Roland Barthes` definisjon, som jeg innledet med. Jeg ser derfor behovet for å benytte definisjoner

⁴ Her inkluderer jeg datamateriale; transkripsjoner fra intervju

som kan tilby en tydeligere agenda enn kun ”stadfestelse” på at en tekst inneholder narrative kjennetegn.

Den andre tilnærmingen til narrativer som tilbyr en tydeligere agenda, slik jeg ser det, er Seymour Chatmans definisjon av narrativer; Narrativer er bestående av en *historie* og en *diskurs* (Robertsson 2012, 230). Eksempelvis kan *hendelsesforløpet* og *orienteringen* forstås som narrativets *historie* og det som i denne sammenhengen kan sies å være narrativets *hva* (Robertsson 2012, 230). Narrativets historie er altså det som angir *hva* som skjedde (hendelsesforløpet), når og hvor dette skjedde, samt hvem som var involvert (orienteringen). Narrativets diskurs handler om *hvordan* historien blir formidlet (Robertsson 2012, 230) og en kan spørre seg *hvordan* historien blir fortalt, slik at innholdet gir en viss mening eller leder til en bestemt forståelse (Robertsson 2012, 261). Det er i det sistnevnte jeg mener Chatmans definisjon har en tydeligere agenda ved at innholdet gir mening eller formidler en bestemt forståelse. I analysen av narrativer kan vi altså spørre oss *hva* en historie består av og *hvordan* historien blir formidlet. Slik jeg forstår diskursaspektet innen denne definisjonen, med tanke på formidling av forståelse og mening, kan dette eksemplifiseres gjennom teorien om *kollektive fortellinger*. Bruken av *kollektive fortellinger* kan ses som et virkemiddel for å gjøre seg forstått, altså *hvordan* historien blir fortalt.

4.4.2 Plott

Et element innenfor narrativ teori som er framtreddende, er forståelsen av *plott*. Dersom vi går tilbake til Roland Barthes definisjon av narrativer, som et forholdsmessig utgangspunkt, vil vi se at Hayden Whites følgende definisjon av narrativer er noe smalere. White skiller mellom *hva* som kan anses som et *narrativ* og *hva* som kan anses som en *fortelling* (Czarniawska 2004, 17). I følge White kan et narrativ anses å være en fortelling når det er mulig å identifisere et *plott* (Czarniawska 2004, 17). Med dette som utgangspunkt vil Labovs ovennevnte framgangsmåte kanskje ikke være videre interessant for White da det ikke foreligger noe konkret identifikasjon av *plott* som gir føringer for om teksten kan behandles som en fortelling⁵. Et *plott* er det som kan betraktes som den underliggende logikken, altså selve poenget i fortellingen (Thagaard 2003, 119). *Plottet* i en fortelling er også det som omhandler kausalitet eller årsakssammenheng, altså hvordan ting henger sammen og hvordan

⁵ Jeg behandler her Whites begrep *fortelling* som *narrativ*

det ene påvirker det andre (Haldar og Engebretsen 2009, 63). Kort oppsummert kan en si at et narrativ er en fortelling som innebærer et *plott* som angir årsakssammenheng eller en logikk i hendelsessekvensene. Det er denne tilnærming jeg vil ha til intervjumaterialet og jeg vil ikke nødvendigvis vektlegge kronologien i mine informanternes fortellinger, eller vektlegge identifikasjon av narrative trekk, som Labov foreslår. Jeg vil i stedet ha fokus på hva som er den underliggende logikken i informantenes fortellinger og hvordan de selv ser årsakssammenhenger. Jeg vil altså ha et fokus på *hvordan* narrative blir framført, altså diskursaspektet i informantenes fortellinger.

4.4.3 Plottet; Ubalanse og likevekt

I tillegg til å ha fokus på det ovennevnte vil jeg også identifisere hva Tzvetan Todorov (Czarniawska 2004,19) definerer som et *plott*. Som vi skal se, tilbyr Todorov en ytterligere konkretisering som gjør tilnærmingen til analysen mer anvendelig; Todorov mener at et *plott* er iboende i passasjen fra et ekvilibrium til et annet (Todorov 1971/1977, 111 sitert fra Czarniawska 2004,19⁶). Hva som her menes med ekvilibrium, er en tilstand av *likevekt*⁷. Et idealnarrativ begynner med en stabil situasjon som blir forstyrret av en kraft eller makt, som resulterer i at situasjonen blir ustabil (Todorov 1971/1977, 111 sitert fra Czarniawska 2004,19). Et eksempel på en slik situasjon kan være at en blir bedt om å godta sluttpakke fra arbeidsgiver lenge før en har planlagt å gå av med pensjon. En vil da kanskje ha en følelse av usikkerhet en periode, der en lurer på hvordan en skal reorganisere hverdagen. Ekvilibrium eller stabilitet blir, i følge Todorov, gjenopprettet ved en handling som rettes mot kraften - den som i første omgang skapte ubalansen. Den gjenopprettede balansen eller likevekten vil likne det første utgangspunktet, men de to vil aldri være identiske (Todorov 1971/1977, 111 sitert fra Czarniawska 2004,19). I det en finner en løsning på hvordan en skal håndtere eller akseptere anmodningen om sluttpakke, kan denne løsningen være det som skal til for å oppnå likevekt eller balanse i hverdagen igjen.

Videre kan vi eksemplifisere Todorovs teori om *plott* på følgende vis: Utgangspunktet for informantene er følelsen av balanse og likevekt (ekvilibrium) som de har i deres hverdag som yrkesaktive. Dette utgangspunktet blir satt i ubalanse ved at pensjonering inntreffer (forstyrrelse av en kraft eller makt) og informantene gjenoppretter så balansen eller likevekten

⁶ Min oversettelse

⁷ <https://snl.no/ekvilibrium>

ved å for eksempel fylle hverdagen med noe meningsfylt. Ekvilibrium er gjenopprettet, men den er ikke identisk med hvordan den var før pensjonering inntraff. Underveis i denne passasjen mellom de to balansepunktene vil jeg i følge Todorov finne *plottet*.

4.5 Hvorfor narrativ teori?

Da problemstillingen min dreier seg om å undersøke hvordan menn skaper sin nye hverdag og hvordan deres selvforståelse har endret seg etter at de gikk av med pensjon, har jeg en antakelse om at dette godt kan utforskes ved bruk av narrativ teori. Min agenda er ikke å utforske den universelle sannheten om menn og pensjonering. Tvert i mot vil jeg heller utforske noen utvalgte menns personlige uttalelser om hvordan de har opplevd det å bli pensjonister. Som jeg var inne på tidligere, er det naturlig for mennesker å uttrykke seg i form av fortellinger og at det i disse fortellingene ofte tillegges mening til hva som er erfart. Mitt utgangspunkt er derfor en antakelse om at intervju spørsmålene vil besvares i form av fortellinger. Målet mitt er å få informantenes personlige versjoner av de hendelser som er erfart og som har vært gjenstand for refleksjon og meningsdannelse. I det følgende analysearbeidet vil jeg derfor fokusere på hvordan informantene forstår seg selv – sin *narrative identitet* og hvordan de benytter seg av *kollektive fortellinger* i sine egne fortellinger om seg selv. Jeg vil også fokusere på meningen og årsakssammenhengene i hva informantene forteller, altså hva *plottet* er og videre utforske de situasjonene som framlegges, der det fortelles om situasjoner preget av ubalanse og likevekt.

5. Metode

5.1 Utvalget

Utvalget i denne studien er menn i alderen 64 – 74 år, som har gått av med pensjon. Aldersgruppen er valgt på bakgrunn av at det er innenfor dette aldersintervallet de såkalte *unge eldre* tilhører. Disse er også Pensjonistforbundets målgruppe i det overordnede prosjektet *Morgendagens aktivitetsentre*. At fokuset kun er på menn, er et valg jeg har foretatt som følge av behovet for innsnevring av problemstillingen. Slik jeg har formulert problemstillingen, krever denne ingen konkrete angivelser for hva slags type pensjonering utvalget skal ha benyttet seg av. Det betyr at utvalget både kunne bestå av alderspensjonister og pensjonister som har benyttet avtalefestet pensjonsordning, heretter omtalt som AFP. Under intervjuene framkom det at flere av informantene verken hadde gått av med alderspensjon eller førtidspensjon etter endt yrkesaktivitet, men derimot vært mottaker av uføretrygd før alderspensjon inntraff ved fylte 67 år. Dersom jeg hadde hatt som kriterium at informantene skulle vært yrkesaktive før pensjonsalder, enten alderspensjon eller AFP, ville de uførepensjonerte havnet utenfor min målgruppe. Jeg har ikke foretatt en slik innsnevring, da min antakelse har vært at relevante funn i forskningen, ikke kunne anses som mindre betydningsfulle som følge av at informantene hadde gått av med uførepensjon, forut for alderspensjon. Bakgrunnen for denne antakelsen er at de informantene som var uførepensjonert forut for ordinær alderspensjon, ble uførepensjonert mot slutten av arbeidslivet. På denne måten anser jeg fortsatt fokuset på overgang fra yrkesaktivitet til pensjonering som relevant. Dette er avveininger jeg har gjort underveis i rekrutteringen av informantene.

5.2 Rekruttering

I forbindelse med rekruttering av informanter var planen i utgangspunktet å velge aktuelle kandidater fra Pensjonistforbundets medlemslister, for deretter å sende informasjonsbrev til disse. Aktuelle kandidater skulle deretter kontaktes per telefon dersom tilbakemelding på informasjonsbrevene uteble. I løpet av høsten 2014 vurderte jeg at rekruttering via Pensjonistforbundets medlemslister ville være tidkrevende og innebære høy risiko for at ingen ville melde sin interesse. I samråd med Pensjonistforbundet og veileder valgte jeg i stedet å besøke ulike eldresentre for å snakke direkte med dem som kunne anses som aktuelle kandidater. Pensjonistforbundet hadde allerede kontakt med de ansvarlige ved de ulike eldresentrene og sammen med en medstudent i samme prosjekt ble det sendt direkte

forespørsel per epost til disse, etter at Pensjonistforbundets rådgiver på forhånd hadde informert dem. Dette resulterte i at jeg besøkte to eldresentre i Oslo, ett på østkanten og ett på vestkanten. Under mitt første besøk ved det ene eldresentret, hadde leder for eldresentret allerede informert en gruppe menn om prosjektet. Av fire utvalgte, ønsket tre av dem å delta i prosjektet og la seg intervju. Én av kandidatene som meldte sin interesse viste seg å være 83 år gammel og dermed utenfor den aldersgruppen jeg hadde valgt som målgruppe. Jeg valgte likevel å inkludere denne kandidaten, da han viste tydelig interesse for prosjektet og var aktiv i samtalen. De to andre kandidatene som ønsket å delta i prosjektet, var henholdsvis 68 og 69 år gamle. Ved det andre eldresentret fikk jeg først rekruttert en kandidat som jeg snakket med mens han deltok på en av senterets aktiviteter. Kandidaten var 70 år gammel og det ble umiddelbart avtalt tidspunkt for intervju. Mitt håp denne dagen var å få rekruttert flere kandidater, men det viste seg at de andre som var tilstede var eldre enn valget av målgruppe tilsa. Jeg besøkte derfor samme eldresenter ved en senere anledning da jeg var informert om at flere menn ville delta på en tilsvarende aktivitet. Etter å ha informert kort om prosjektet ble ytterligere en kandidat på 67 år rekruttert. Begge besøkene ved dette eldresentret var avtalt på forhånd med leder av senteret.

Etter å ha besøkt de to eldresentrene i perioden november – desember 2014, bestod utvalget mitt av fem kandidater som ønsket å være informanter i prosjektet. Informantene er av hensyn til personvernet tildelt fiktive navn og jeg vil gi en kort presentasjon her; Holger på 83 år - førtidspensjonert som 59- åring, Arvid på 68 år - uførepensjonert som 56- åring, Ola på 68 år - førtidspensjonert som 62- åring, men jobber 2 dager per uke, Hans på 67 år - gikk av med AFP som 62- åring og Finn på 70 år - uførepensjonert som 54- åring. Jeg vil gi en nærmere presentasjon av informantene under kapittel 6 og videre under analysekapittelet.

5.3 Konsekvenser av valgt rekrutteringsarena

Et aspekt jeg anser som viktig å nevne her, er betydningen av at informantene er rekruttert via eldresentre. Som nevnt viste det seg at de fleste brukerne av eldresentrene var ”for gamle” til å delta i prosjektet og informantene mine kan derfor kanskje anses som litt utypisk for sin aldersgruppe, da de faktisk er tilknyttet eldresentre. Årsaken til deres tilknytning til eldresentrene vil framkomme senere, men jeg vil påstå at utvalget ville sett annerledes ut dersom jeg eksempelvis hadde rekruttert informanter via kaféen på et kjøpesenter eller på et treningssenter. Jeg antar at det ville vært mer utfordrende å rekruttere fra disse stedene, særlig

kjøpesentre, da jeg ikke ville hatt nøkkelpersoner som kunne ”garantert” for min seriøsitet. Det vil si at jeg ville stått uten bistand fra personer som allerede kjente informantene. Jeg kunne også valgt å rekruttere via treningssentre, men vurderer at dette ville medført de samme utfordringene. En tanke jeg gjorde meg i denne sammenhengen, er at folk kanskje ikke vil vedkjenne seg at de tilbringer mye tid på et kjøpesenter, mens det å tilbringe tid på et treningssenter kanskje er uproblematisk å vedkjenne seg, da dette er en konkret og målrettet aktivitet, som ikke behøver nærmere forklaring. På denne bakgrunnen ville kanskje treningssentre vært en enklere rekrutteringsarena, enn kjøpesentre. Da jeg likevel har valgt å rekruttere fra eldresentre og ikke kjøpesentre eller treningssentre, må jeg være bevisst på at utvalget kanskje ikke kan anses som et tilfeldig utvalg. Jeg må også ha med i betraktningen at mine informantere svar kan være preget av den konteksten de er i under intervjuet. I dette prosjektet er konteksten eldresentre, da samtlige intervjuer ble gjennomført i eldresentrenes lokaler. Konteksten eller miljøet hvor intervjuene ble foretatt var sterkt representert av eldre pensjonister, mange over 80 år. Å skulle identifisere seg med disse gjennom og snakke om *vi* framfor *dem*, var kanskje ikke naturlig for mine informanter. Informantene var relativt unge i forhold til mange av de andre pensjonistene og det kan derfor tenkes at flere av informantene ikke anså seg selv som ”samme type pensjonist” som de faste brukerne av eldresentrene. Hadde intervjusituasjonen vært på en restaurant tilknyttet en golfbane eller på en pub, der informantene hadde vært omgitt av ”likemenn”, ville kanskje ikke pensjonistbetegnelsen vært så flertydig, som den viste seg å være.

5.4 Valg av intervjuform

Under planleggingen av hvordan intervjuene skulle gjennomføres og i arbeidet med intervjuguiden, har jeg hatt som utgangspunkt å benytte elementer fra det som kalles semistrukturert livsverdensintervju. Dette innebærer en løs intervjustil der visse temaer er forhåndsbestemt, men med rom for at informanten kan få et friere spillerom, der intervjuer kan følge opp de vendinger som synes interessante (Kvale og Brinkmann 2009, 138 - 139). Dersom formålet med et intervju er å følge informantens fortelling, men likevel sørge for å få informasjon om forutbestemte temaer, kan en delvis strukturert intervjuform være en nyttig metodisk tilnærming (Thagaard 2003, 85). Med denne tilnærmingen er forskningstema bestemt på forhånd, men rekkefølgen på tematikken kan endres underveis (Thagaard 2003,85). Semistrukturert livsverdensintervju kan også brukes når temaer fra informantens dagligliv skal forstås ut fra deres eget perspektiv og hvor fokuset er på informantens

beskrivelser og fortolkninger av den meningen de selv tillegger de erfarte fenomenene (Kvale og Brinkmann 2009,47). Vanligvis utføres denne intervjuformen i overensstemmelse med en intervjuguide som sikrer at bestemte tema belyses og hvor det også er nedskrevet forslag til spørsmål (Kvale og Brinkmann 2009,47).

Under utformingen av intervjuguiden anså jeg det som viktig å sikre at bestemte temaer ble belyst. Samtidig fryktet jeg at intervjuguiden kanskje ville virke i overkant strukturerende og jeg ønsket derfor å gjennomføre intervjuet så uformelt som mulig, da mitt fokus hovedsakelig skulle være på informantens stemme. Jeg var også bevisst på å klargjøre dette for informanten i forkant av intervjuet, at jeg ville bruke intervjuguiden som et verktøy i form av ”sjekklister”, men at jeg i stor grad ville la informanten tale fritt. For å kunne svare på problemstillingen ved hjelp av analyse, anså jeg det som viktig å ha analysestrategien i bakhodet mens intervjuene pågikk. På denne måten fortolket jeg det informanten sa underveis og jeg stilte oppklarende spørsmål for å umiddelbart prøve ut mine fortolkninger.

Jeg hadde også som mål å forsøke å ”lokke” fram informantens fortellinger under intervjuet, da min analysestrategi er å benytte narrative teorier som utgangspunkt. Jeg forsøkte derfor å stille spørsmål som; ”Kan du fortelle litt om” og ”da du fikk vite eller opplevde...kan du fortelle litt om hvordan det var for deg” (Kvale og Brinkmann 2009, 166). Underveis i de ulike intervjuene, opplevde jeg likevel at slike spørsmål ikke nødvendigvis bidro med å ”lokke fram” fortellinger, slik Kvale og Brinkmann foreslår. Informantene svarte relativt ulikt og ofte kort på slike spørsmål. Derimot kom de fleste fortellingene uoppfordret og da jeg minst ventet dem og ikke som en respons på min etterspørsel av dem. Jeg anså det derfor som nødvendig å gi mye rom for at informantene selv skulle komme i gang, noe som foreslås av Kvale og Brinkmann (2009,166). På denne måten opplevde jeg at informantenes utsagn ofte ble gitt i form av narrativer, selv om de ikke alltid ble direkte etterspurt. Det kan derfor også tenkes at Elliot G. Mishlers teori, som jeg presenterte tidligere, er gjeldende da fortellinger ofte fungerer som naturlige, kognitive og språklige måter for mennesker å uttrykke seg på (Kvale og Brinkmann 2009, 165). Kort oppsummert ble intervjuene gjennomført som planlagt, ved å etterstrebe en uformell samtale, der informanten skulle få tid og mulighet til å fortelle fritt og hvor bestemte tema ble tatt opp, ved hjelp av intervjuguiden.

5.5 Narrativer som performanser

Jeg vil nå presentere teori som ikke er redegjort for tidligere og valget om å implementere teorien om *narrativer som performanser* i metodekapittelet, er tatt på bakgrunn av at jeg anser *følgene* av teorianvendelsen som mer metodisk enn teoretisk relevant. Det performative ved narrativer handler om det sosiale aspektet av å skape og fortelle historier. Dette innebærer at fortellinger ikke finnes i seg selv, uten at de fortelles til noen (Jansen 2013, 33). Den samme fortellingen kan bli fortalt til ulike personer og i ulike situasjoner, men fortellingen vil alltid tilpasses etter hvilket publikum en har. Det er derfor viktig å stille seg spørsmålet om hvem historien blir fortalt til og deretter erkjenne det faktum at historien også til en viss grad er samskapt. Dette som en følge av at tilhører eller publikum faktisk har en innflytelse på hvordan historien blir fortalt (Jansen 2013, 33).

I sin tilnærming til narrative performanser, trekker Lila Abu-Lughod (1993) fram to poeng; Det ene er at både fortellerens og lytterens posisjon, hva angår agenda eller formål, er sentralt i hvordan fortellingen anses som gyldig og relevant. Fortellinger blir alltid formet med dette som utgangspunkt, noe som innebærer at sannhetskriteriet ved fortellingen er praktisk bestemt (Abu-Lughod 1993, sitert fra Gubrium og Holstein 2009, 83). Abu-Lughods andre poeng er at tilhøreren av en fortelling stadig kan endres fra situasjon til situasjon, noe som gir følger for hva som til enhver tid oppfattes som meningsaspektet i fortellingen. Med denne tilnærmingen gir det ikke mening å tro at en kan være tilhører av *objektivt* formidlede historier. I tillegg vil en fortelling blottet for kontekst, ikke være en fortelling og kun en falsk tro på at det finnes muligheter for kontekstfrie og objektive fortellinger vil lede til at en anser fortellinger som gjenspeilinger av virkeligheten (Abu-Lughod 1993, sitert fra Gubrium og Holstein 2009, 83-84). På tilsvarende vis taler Anne Jansen (2013, 143) for at hensikten med en fortelling ikke nødvendigvis trenger å handle om den skal betraktes som sann eller usann. I stedet kan en utforske hvordan fortellingen formidler en bestemt oppfattelse, som fortelleren ønsker å ha av seg selv - en oppfattelse som fortelleren skaper gjennom sin fortelling (Jansen 2013, 144).

Med dette som bakgrunn er det viktig å stille spørsmålet om hvordan jeg som intervjuer har hatt innvirkning på mine informanters fortellinger. Min innvirkning eller påvirkning kan vurderes på flere nivåer og på ett nivå kan en si at jeg har påvirket i den enkle forstand at det er mine spørsmål som har oppfordret til visse svar fra informanten. Dersom jeg tenker over hva slags innvirkning jeg har hatt på fortellingene, som et *publikum* – altså en person hvis fortellingen blir tilpasset til, så vurderer jeg om det følgende kan være tilfelle; I forhold til

mine informanter er jeg en ung mann som er i starten av livet, med mesteparten av min yrkeskarriere foran meg. Hva arbeidsliv angår har jeg mye å se fram til erfaringsmessig og hva pensjonering angår, ligger dette langt fram i tid for min del. For informantene er jeg kanskje et publikum som de står i et ekspertforhold til. De har kunnskapen og erfaringen og jeg er ”lærlingen” som mottar visdommen om hva en bør gjøre og hva en ikke bør gjøre. Aldersmessig kunne jeg for de fleste av informantene vært sønnen deres og jeg antar at det derfor kan være naturlig for informantene å gi meg ”instruerende” fortellinger om hvordan det er å gå av med pensjon. Eventuelle forsøk på å framkalle følelsesladete responser, ville kanskje bli oppfattet av informantene som forstyrrende, da jeg kanskje ikke er et egnet publikum for slike betroelser. Hva slags kultur informantene mine har, med tanke på å uttrykke følelser i påhør av andre menn, er for meg uvisst, men rent alderskulturelt antar jeg at dette kan være uvant for dem. Et eksempel på alderskultur og dens betydning kommer særlig fram hos Holger som er 83 år og den eldste av informantene. Sitatet omhandler ikke graden av tilbøyelighet til å snakke om følelser, men hvordan forskjellen mellom generasjoner vektlegges;

Jeg tror nok din generasjon er annerledes, men i vår generasjon så er det jo sånn, eller var sånn at vi kom hjem til ferdig mat, skjortene var strøket, alt var ferdig. Det var bare å hoppe i det. Spise middag og gå ut igjen. (Holger 83 år).

Holger trekker fram et kjønnsrollemønster som kanskje ikke er så gjeldende lenger, og han tydeliggjør også dette når han videre omtaler seg selv og sine aldersmessige likemenn som «bortskjemte». Det er derfor nærliggende for meg å tenke at jeg som ung, mannlig forsker kanskje ikke vil komme i samme posisjon som kvinner, hva angår å få tilgang til dypere formidling av følelser. Dette er rent hypotetisk og utprøvende fra min side, men jeg antar likevel at det er grunn til å tro at samskapningen av informantens fortellinger, ville artet seg annerledes hvis jeg var en annen – med tanke på Jansens (2013) teorier om at narrative performanser.

Det er også viktig å ha med i betraktningen at de fortellingene som samskapes under intervjuene, bør forstås ut fra den kontekst de skapes i, og som et resultat av både informantens og min egen agenda. Informantene ønsker kanskje å framstå på en viss måte, i og med at deres uttalelser skal brukes i forskning. Informantene ønsker også kanskje å vise at de er aktive og ressurssterke, i og med at de kanskje oppfatter eldresentret som et sted for personer som er eldre og kanskje svakere. Nettopp den samme konteksten påvirker meg som

forsker da jeg løpende gjør tolkninger av informantenes tilstedeværelse ved eldresenteret. Som jeg har nevnt tidligere ville ikke en kafé-kontekst hatt den samme effekten. Jeg kan heller ikke behandle fortellingene som framkommer i intervjuene som *objektive sannheter* om hvordan overgangen fra yrkesaktiv til pensjonist er. Jeg må i stedet forsøke å forstå hvordan fortellingene benyttes som ”virkemiddel” for å oppnå for ønskede selvforståelser.

5.6 Analysemetode

Jeg vil nå redegjøre for de metodiske grep jeg har tatt under analysen av datamaterialet. Mitt endelige datamateriale består av 65 sider med intervjutranskripsjoner, fordelt på 5 intervjuer. Underveis i de enkelte intervjuene fikk jeg idéer og antakelser om hvordan intervjuene kunne analyseres og jeg hadde ofte idéer og tanker fra de første intervjuene med meg inn i de gjestående intervjuene, for å undersøke de samme fenomenene. Selv om jeg skal komme tilbake til de konkrete analysefunnene, vil jeg likevel trekke fram et eksempel her. Holger på 83 år snakket om viktigheten av å bli rekruttert eller å bli forespurt å utføre bestemte oppgaver, og han benyttet i denne sammenhengen begrepet ”headhunting”. Dette var et perspektiv jeg ikke hadde tenkt på under utformingen av intervjuguiden, men jeg tok denne idéen med meg videre i de neste intervjuene, for å undersøke om dette var et relevant tema hos de andre informantene. Intervjumaterialet består følgelig av temaer som var forutbestemt i intervjuguiden og i tillegg aspekter og temaer som kun framkom individuelt hos de enkelte informantene. Kort oppsummert har jeg et datamateriale som består av mange likhetstrekk og av mange individuelle særtrekk.

5.6.1 Empiri- og teorinær tilnærming

Prosessen fortsatte ved at jeg valgte ut temaer som jeg vurderte som framtreddende og interessante. Når en skal velge ut tema for analyse, kan dette gjøres ved å benytte tre ulike tilnærminger som baserer seg på empiri, teori og tanke om framstilling (Widerberg 2001, 126). Selv om disse tilnærmingene ofte henger sammen, er hovedtrekkene at en empirinær tilnæringsmåte innebærer å hente tema fra empirien (Widerberg 2001, 127), som i mitt tilfelle handlet om å finne temaer i intervjutranskripsjonene. Eksempelvis kan en si at temaer som *å være til nytte* og *travelhetsetikken*, som jeg tidligere har redegjort for, er identifisert gjennom en empirinær tilnæringsmåte. En teorinær tilnæringsmåte innebærer at jeg med utgangspunkt i analytiske begreper hentet fra teorien, sorterer transkripsjonene (Widerberg 2001, 127). Tema som *kollektive fortellinger* er hentet fra teorien og benyttet som

utgangspunkt for videre behandling av slike tendenser i intervjumaterialet. Den tredje tilnæringsmåten, å la framstillingsform være utgangspunkt for valg av tema, innebærer at en har en tanke eller en visjon om hvordan sluttproduktet skal se ut (Widerberg 2001, 127). Jeg har ikke i særlig grad benyttet denne tilnæringsmåten og vil derfor ikke behandle dette aspektet videre. Med dette er det da også innforstått at jeg har valgt en kombinasjon av empiri- og teorinær tilnæringsmåte når jeg har valgt tema for analyse. Bruk av empirinær tilnæringsmåte er svært vanlig innenfor kvalitative og eksplorative undersøkelser, og det anbefales gjerne å bruke denne i kombinasjon med teorinær tilnæringsmåte (Widerberg 2001, 127). Kort oppsummert hadde jeg gjennom de to nevnte tilnæringsmåtene et utvalg av temaer som jeg vurderte som interessante for videre analyse.

5.6.2 Dekontekstualisering og rekontekstualisering

Når spesifikke temaer og sitater trekkes ut av et intervju, med formål om å underbygge en teoretisk antakelse eller sammenheng, kan dette innebære en fare for at behandlingen av enkeltsitatet ikke lenger passer inn i sammenhengen, der sitatet først ble hentet fra. Prinsippet om dekontekstualisering og rekontekstualisering berører nettopp dette; Dekontekstualisering handler om å trekke ut elementer fra sammenhengen for å belyse disse i et overordnet teoretisk perspektiv eller å drøfte disse opp mot elementer fra andre intervju (Malterud 2011, 93). De eventuelle funn eller tendenser en finner gjennom dekontekstualisering, må en så rekontekstualisere, det vil si å tilbakeføre til konteksten og undersøke om disse fortsatt stemmer overens med den sammenhengen de er hentet ut fra (Malterud 2011, 93). Sistnevnte øvelse er viktig da denne forebygger reduksjonisme og bevarer samtidig forbindelsen mellom informantens virkelige liv og forskningsfeltet (Malterud 2011, 93). Slik jeg forstår dette må disse prinsippene følges både innenfor hvert enkelt intervju og mellom de øvrige intervjuene. For å illustrere kan vi benytte et eksempel fra mitt prosjekt, der Finn på 70 år uttaler; «nå er jeg gammel, nå er jeg sliten». Dette er tatt fullstendig ut av kontekst, da det Finn på 70 år egentlig ytrer, er en holdning om at en ikke skal gi opp selv om en har gått av med pensjon; «du kan ikke sette deg ned og si – nå er jeg gammel, nå er jeg sliten» (Finn 70 år). Dette er et overdrevet eksempel fra min side, men illustrerer godt hva prinsippene innebærer. Slik jeg forstår dette, rommer ikke prinsippet kun metodiske overveielser, men også et etisk aspekt der informantens uttalelser faktisk benyttes som kilde til hva som er *ment*.

5.6.3 Narrativ analyse

Hvordan jeg konkret og metodisk har foretatt den narrative analysen, er at jeg har kombinert de metodiske grep som jeg har redegjort for, med de teorier som er presentert i teorikapittelet. Jeg har i analysen av intervjumaterialet fokusert på hva som kan forstås som *plottet* i de ulike fortellingene og i den forbindelse undersøkt hvordan de enkelte fortellingene, preget av balanse og likevekt, kan betraktes. Jeg har også undersøkt hvordan posisjonering og tildeling av roller i de ulike fortellingene kan forstås, og jeg har i tillegg undersøkt de fenomener som har gitt meg assosiasjoner til teorien om kollektive fortellinger og travelhetsetikken. I og med at disse aspekter er redegjort for under teorikapittelet og vil stegvis bli gjengitt under selve analysen, vil jeg ikke utdype dette videre her.

5.7 Etikk

Forskningsforløpet som helhet preges av etiske problemstillinger og en skal under hele prosessen ta hensyn til disse (Kvale og Brinkmann 2009, 80). Jeg er derfor av den oppfatning at behandlingen av de etiske aspektene ved en intervjuundersøkelse ikke kun er noe som kan utføres eller ivaretas ved bruk av "sjekklister" i slutføringen av studiet. Før prosjektet i det hele tatt kunne påbegynnes, måtte prosjektet meldes til *Personvernombudet for forskning* (NSD⁸). For å kunne behandle og oppbevare personopplysninger, er en pålagt å melde prosjektet til NSD og få søknaden innvilget (NSD). Min søknad til NSD ble godkjent 16.10.2014, under den forutsetning at prinsipper vedrørende anonymisering og sikker oppbevaring av data ble nøye etterfulgt. Med disse prinsippene ivaretatt kan prosjektet, formelt sett, anses å være etisk forsvarlig med tanke på informantenes personvern. Slik jeg ser det, og slik det stadig gjentas i litteraturen (Malterud 2011, 201-208; Kvale og Brinkmann 2009, 79-97), innebærer etisk forsvarlighet et langt større ansvar.

Allerede under rekrutteringen av informantene var jeg opptatt av at deltakelse i prosjektet skulle være frivillig og at samtykkeskjema (vedlegg 1), var en nødvendig forutsetning for at intervjudata kunne benyttes i prosjektet. Den samme informasjonen ble også gjentatt innledningsvis ved hvert av intervjuene. Informantene ble informert om at intervjuene i stor grad ville ta form som en samtale rundt de presenterte temaene og som følge av dette, anså jeg det som viktig å ikke ukritisk forfølge eventuelle følsomme temaer underveis. I dette legger

⁸ Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste; <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeskjema>

jeg at informantene skulle føle seg ivaretatt under hele intervjuet og ikke bli utrygge på agendaen eller tvile på hensikten med intervjuet.

I behandlingen og i framstillingen av intervjudata har jeg anonymisert informantene, både når det gjelder navn, stedstilhørighet, antall barn/barnebarn, yrke og utdanning. Alder og type pensjonering har jeg beholdt, da disse opplysningene isolert ikke anses som identifiserende. Hva gjelder yrke, utdanning og fritidsaktiviteter har jeg valgt å gi informantene tildekkede, men liknende yrkesbakgrunn og fritidsinteresser. Årsaken til dette er at jeg anser kunnskapen om type yrke som verdifull i framstillingene. Dette er også gjort for at informantene skal føle seg ivaretatt med tanke på anonymisering, men også for at de skal føle seg ivaretatt med tanke på deres unike fortellinger.

6. Empiriske funn

6.1 Presentasjon av informantene

Jeg vil nå gi en kort presentasjon av informantene som deltar i prosjektet, og som nevnt er informantenes navn, yrkesbakgrunn og antall barn anonymisert. Hva gjelder informantenes familiemedlemmer er ikke dette sentralt, men jeg ønsker likevel å ha disse opplysningene med, slik at en kan få et bredere bilde av hvem informantene er. Ingen av informantene var barnløse og anonymiseringen vil derfor ikke gå på bekostning av slik eventuell informasjon. Som nevnt har jeg også anonymisert informantenes yrkesbakgrunn, men forsøkt å ikke la anonymiseringen gå på bekostning av hvordan yrket kan ses som relevant i deres fortellinger. Med andre ord har jeg tildelt informantene yrker, som jeg anser som tilsvarende eller liknende deres opprinnelige yrker. I presentasjonene vil jeg også kort peke på hva som kan synes å være *plottet*, det vil si den underliggende logikken i informantenes fortellinger.

6.1.1 Holger, 83 år

Holger gikk av med førtidspensjon som 59-åring etter å ha vært yrkesaktiv i 44 år. Holger er utdannet rørlegger og har arbeidet for flere firmaer gjennom sin karriere. Årsaken til at Holger gikk av med førtidspensjon var at firmaet han jobbet for måtte foreta en nedbemanning, og i den forbindelse aksepterte Holger tilbud om sluttpakke. Holger har to barn og fire barnebarn, og ble enkemann for ti år siden. I overgangen til å bli pensjonist har Holger vektlagt betydningen av fortsatt å kunne bruke sine ressurser og ferdigheter som fagmann. Det var nettopp på grunn av Holgers fagkunnskap at han ble bedt om å hjelpe til på det lokale eldresentret. Siden den gang har eldresentret vært et fast tilholdssted for Holger og han utfører fortsatt praktiske oppgaver der. Før Holger engasjerte seg ved eldresentret, sysselsatte han seg selv med oppgaver slik at han ikke følte at han resignerte fra et aktivt liv.

6.1.2 Hans, 67 år

Hans er utdannet innen økonomi, og han har arbeidet innenfor flere felt i løpet av sin yrkeskarriere. Før Hans gikk av med pensjon var han ansatt som redaktør i et større tidsskrift. Etter å ha jobbet med høyt stressnivå i flere år, samt vært gjennom en omorganisering i tidsskriftet, valgte Hans selv å søke om avtalefestet pensjon da han var 62 år. Hans er gift, har tre barn og to barnebarn. Parallelt med å gå av med avtalefestet pensjon, opprettet Hans sitt eget konsulentfirma. Det kan se ut til at dette har fungert som en strategi for å myke opp

overgangen fra å være yrkesaktiv til å bli pensjonist. Hans har tilknytning til det lokale eldresentret fordi han benytter seg av ett av sentrets aktivitetstilbud.

6.1.3 Finn, 70 år

Finn er utdannet båtbygger, men ble uførepensjonert som følge av en yrkesskade. Finn begynte etter hvert å jobbe innen andre felt og i en alder av 50 år begynte han å utdanne seg for å bli kunsthistoriker. Finn fullførte ikke utdanningen fordi han ble bedt om å overta en jobb ved et museum i Oslo. Etter å ha jobbet noen år ved museet ble Finn rammet av sykdom og ble på nytt, i en alder av 56 år, uførepensjonert. Finn har deretter engasjert seg i ulike foreninger og verv. Finn har en samboer og de har tre barn fra hvert sitt tidligere ekteskap og har tilsammen fem barnebarn. Finn har ikke konkrete strategier som han har benyttet i overgangen fra yrkesaktivitet og pensjonisttilværelsen. Dette kan synes som en følge av at Finn ikke vektlegger at han er pensjonist og at han forholder seg til tilværelsen relativt likt som han alltid har gjort. Finn har gjennom livet møtt på motgang i form av helsemessige utfordringer, men har ikke uten videre latt utfordringene begrense seg. Finn framstår som en ”fighter”, og hans daglige gjøremål bærer preg av å være arbeid, uavhengig av om omgivelsene definerer ham som mottaker av uføretrygd eller pensjonist. Finn benytter seg av det lokale eldresentrets aktiviteter og har også påtatt seg noe ansvar i forbindelse med kursvirksomhet ved sentret.

6.1.4 Ola, 68 år

Ola har en teknisk utdanning og har jobbet med tv-produksjoner inntil han gikk av med førtidspensjon i en alder av 62 år. Ola måtte gå av med førtidspensjon fordi han ikke lenger klarte å utføre sine faste arbeidsoppgaver, som følge av dårlig rygg. Ola jobber fortsatt to dager i uka og utfører da mindre fysisk anstrengende oppgaver. Ola er gift, har ett barn og tre barnebarn. Ola vektlegger det å ha noe å gjøre som en viktig del av en meningsfull pensjonisttilværelse. For Ola betyr det mye fortsatt å kunne være tilknyttet sin ordinære arbeidsgiver, i tillegg til å ha faste arbeidsoppgaver ved det lokale eldresentret.

6.1.5 Arvid, 68 år

Arvid har utdanning fra Forsvaret, men har gjennom mesteparten av sin yrkeskarriere jobbet sivilt. I en alder av 52 år ble Arvid arbeidsledig etter at firmaet han hadde en ledende stilling i

flyttet sin produksjon til utlandet. Arvid opplevde det som vanskelig å få ny jobb, men bestemte seg for, etter et tips fra en kamerat, å ta kjentmannsprøven, søke om løyve og starte som drosjesjåfør. Arvid jobbet som drosjesjåfør i fire år, men hadde til slutt så store ryggplager at han måtte avvikle driften. Da Arvid oppsøkte lege fikk han beskjed om at han skulle sykemeldes 100 prosent, og han gikk senere over til å være uførepensjonist. Arvid er gift og har tre barn og to barnebarn. Det synes som om Arvid er like opptatt med gjøremål og aktiviteter i hverdagen som pensjonist, sammenliknet med da han var yrkesaktiv. Umiddelbart etter at Arvid ble uførepensjonert, hadde han behov for ikke å «bli sittende og gruble» og begynte derfor å trene mye, inntil han blant annet påtok seg arbeidsoppgaver ved det lokale eldresentret.

6.2 Hovedtrekk i empirien

Som vi ser i presentasjonen av empirien kan det virke som om informantene skaper sin nye hverdag ved å påta seg oppgaver eller verv som ivaretar noe av den selvforståelsen informantene hadde av seg selv da de var yrkesaktive. Det ser ut til at informantene vektlegger mange av de samme verdiene og holdningene som vanligvis knyttes til arbeidslivet.

7. Analyse

Jeg vil i dette kapittelet behandle de temaer som er identifisert i datamaterialet, og jeg vil presentere disse i samme rekkefølge som de er presentert under teorikapittelet. Jeg vil vise hvordan empirien kan forstås i lys av anvendt teori og, som jeg tidligere har nevnt, vil noen av temaene baseres på en teorinær tilnærming, mens andre temaer vil baseres på en empirinær tilnærming. Jeg vil underveis gi korte redegjørelser for hvilke framgangsmåter jeg benytter i identifiseringen av funnene, slik at en bedre kan forstå bakgrunnen for de overveielser og vurderinger som gjøres.

7.1 Narrativ identitet

Innledningsvis vil jeg ta for meg teorien om narrativ identitet og de følgende funn er gjort på bakgrunn av en teorinær tilnærmingsmåte. Dette avsnittet vil kunne gi meg et utgangspunkt for å besvare problemstillingens andre ledd; *på hvilken måte endres deres selvforståelse*, da jeg mener at *selvforståelse* i stor grad kan knyttes til fenomenet *identitet*. Som jeg har vært inne på er mitt utgangspunkt at ingenting kan betraktes som endelig eller essensialistisk, og jeg vil derfor også behandle identitetsbegrepet på samme måte; at identitet er noe som konstrueres eller rekonstrueres. Aller først vil jeg starte med noen sitater fra Holger på 83 år, som ganske direkte underbygger den teoretiske påstanden om at vi skaper vår identitet gjennom våre fortellinger og at vi i etterkant tillegger mening til disse. Konteksten sitatene er hentet fra omhandler hvorvidt Holgers yrkesbakgrunn har gitt føringer for hva slags roller han har hatt som pensjonist. I sitt yrke som rørlegger har Holger ofte hatt et overordnet ansvar (bas) i ulike prosjekter og han har også hatt en tendens til å påta seg liknende ansvar som pensjonist. Følgende sitater omhandler altså Holgers tanker om hvorfor han har påtatt seg ansvar etter at han gikk av med pensjon. Mine egne oppfølgingsspørsmål, markert med I, er tatt med for å vise hvordan samtalen forløper;

H: Og akkurat det, skjønner du, det tror jeg er litt viktig når du har drevet en jobb. Du har hatt et ansvar, også plutselig mister du det. Noen synes det er deilig, men så er det også et savn.

I: M-m

H: For det at du...det her liksom med det der å være engasjert, ta avgjørelser og stå for det.

Det du sier og gjør. Og det tror jeg ville vært et savn, hadde jeg ikke fått komme så mye i, det som skjedde siden.

I: M-m.

O: Og dermed, når du har hatt en sånn jobb, så tror jeg du uvilkårlig vil oppsøke (utydelig)

I: Hva sa du nå?

O: Du oppsøker fakta situasjoner, for å komme i den stillingen igjen.

I: Å ja

H: Det virker sånn, når jeg tenker meg om nå...ja det tror jeg er fakta

I: Mer eller mindre gjennomtenkt?

H: Ja, uten at du er klar over det selv, ja det tror jeg

I: det er veldig spennende da...interessant.

H: Ja, jeg har ikke tenkt så mye over det, men når vi snakker om det så tror jeg jammen det.

For når jeg ser tilbake så har jeg i grunnen gjort det, skjønner du.

I: M-m...Hm.

H: Jeg håper ikke det er selvskryt, men jeg bare tror vi er sånn anlagt.

Gjennom sin fortelling om hva slags aktiviteter han har hatt som pensjonist innser Holger at han faktisk har gått inn i roller som pensjonist som likner de rollene han hadde som yrkesaktiv. I tillegg til at dette kan ses som en underbygning av en teoretisk antakelse, kan dette sitatet også brukes til å undersøke hvorvidt Holger endrer sin selvforståelse og i så fall på hvilken måte. På sett og vis kan en kanskje si at Holger ikke endrer sin selvforståelse, men forsøker i stedet å gi seg selv bekræftelse på hvem han fortsatt er. Sitatet «Du oppsøker fakta situasjoner, for å komme i den stillingen igjen», kan tyde på dette. Til sist i sitatet ser vi at Holger nødvendig vil bli oppfattet som en som driver med selvskryt. Holger vil ikke at hans oppdagelse vedrørende hans roller skal oppfattes som skryt og det er mulig at Holger ikke kun formidler dette til meg, men også til seg selv. Denne oppdagelsen bidrar kanskje til at Holger ser positivt på seg selv på en ny måte, men han sørger også for å minne seg selv om at han fortsatt er en nøktern mann som ikke skal heve seg over andre. Ved bruk av dette sitatet kan vi kanskje si at Holgers *selvforståelse* i lys av hans *narrative identitet* både endrer seg og forblir den samme. Med dette mener jeg at Holger rekonstruerer sitt syn på seg selv ved at han ser annerledes på sine valg og tillegger valgene en mening han før ikke så. Idet Holger tillegger en positivt ladet mening til sine valg, ser han behovet for å justere denne selvforståelsen, slik at han ikke skal bli oppfattet som en person som skryter. Det sistnevnte kan kanskje fortolkes som en påtatt høflig gest, men i Holgers favør velger jeg å vektlegge hans eventuelle nyskapte og positive selvforståelse, framfor å mistenke Holger som en som skryter. Jeg vil også bemerke at poenget jeg vil fram til her er eksemplifisert ved bruk av sitater fra Holger, en mann som har vært pensjonist i 24 år. Dette kan bety at Holger ikke ville

uttalt det samme, dersom dette intervjuet hadde vært gjennomført for 19 år siden. Likevel vil jeg anse dette som et godt grunnlag for å mene at *tilegningen av mening* til handlinger ikke nødvendigvis begrenses av hvor mange år som er gått siden handlingen fant sted. Dette utdraget kan også ses som et eksempel på hvordan intervjudata samskapes. Idet jeg responderer med «det er veldig spennende da... interessant.» gir jeg en positiv bekreftelse på hva Holger har sagt og jeg oppfordrer indirekte til ytterligere utdypning. En kan kanskje også si at jeg bidrar med å forsterke poenget Holger presenterer.

Jeg vil nå vise et annet eksempel hvor teorien om *narrativ identitet* kan synes å være aktuell. Finn på 70 år forteller ganske tidlig i intervjuet hvordan han håndterte anbefalingen fra lege og trygdekontor om ikke lenger å være yrkesaktiv. Finn forteller at legen og trygdekontoret hadde en formening om at han hadde gjort nok i livet, hvorpå han formidler følgende tanke: «Så da var det bare også bite i det sure eplet da også finne på noe å gjøre.» (Finn 70 år). Senere under intervjuet spør jeg Finn på nytt om hvordan han håndterte anbefalingen om ikke lenger å jobbe og intervjusamtalen forløp som følger:

I: Men du fikk da den beskjeden om at...siste gangen du ble syk....

F: Nå fikk jeg ikke lov altså

I: Nå får du ikke lov mer

F: Det hører med til historien at jeg har vært uføretrygdet en gang tidligere. Etter at jeg ødela den (peker å armen), så fikk jeg altfor mye, altså jeg ble operert syv dager på rad...med full narkose. Og da fikk jeg, de trodde det var epilepsi, men det var det ikke for det gikk over igjen.

I: Ok

F: Og da var jeg, ble jeg uføretrygdet...men da...hoppet jeg bare rett inn i verkstedet til en kamerat. Han restaurerte trebåter og tjente på det

I: Ja

F: Så da måtte jeg hoppe av trygd...så er vel tre ganger jeg har hoppet av trygden

I: Du hoppet av trygden tre ganger?

F: Ja

I: Og begynte å jobbe med nye ting?

F: Ja

Når Finn forteller om sin håndtering av (an)befalingen om ikke lenger å jobbe, viser han til hvordan han tidligere har håndtert samme situasjon. Selv etter å ha trosset uføretrygden tre ganger, vil ikke Finn gi seg med å utføre arbeidsliknende oppgaver. I stedet «biter han i det sure eplet og finner på noe å gjøre». Finn benytter samme type fortelling om hvordan han tre ganger har forholdt seg til det å være mottaker av uføretrygd, og faktum er at han aldri aksepterer ikke å skulle jobbe. En gjennomgående tendens i intervjuet med Finn, er at han snakker mer om sitt arbeidsliv og sine daglige interesser og gjøremål, enn om at han er pensjonist. Finn blir spurt om hvordan det var å fylle 67 år og dermed kunne kalle seg (alders)pensjonist, hvorpå han svarer; «Nei, det tenkte jeg ikke noe på, det var bare en annen dag (...) Ja, så...jeg hadde jo det samme å gjøre altså.» (Finn 70 år). Finn kan forstås som at han benytter historien om seg selv som en kontinuerlig stadfestelse på hvordan han forstår seg selv. Finn er ikke opptatt av merkelappene *uføretrygdet* eller *pensjonist*, og han bruker episoder fra livet sitt til å fortelle meg om hvem han er og hvordan han håndterer utfordringer. Det synes som om Finns selvforståelse er av en mer konstant karakter enn at den er foranderlig. Det virker ikke som at Finn opplever noen endring i sin egen selvforståelse som følge av å ha blitt pensjonist. Finn er en ”fighter” som trosser både leger og trygdekontor og det ser ikke ut til at Finn har planer om å endre holdning eller atferd.

Kort oppsummert har jeg her presentert to eksempler på hvordan selvforståelsen konstrueres og eventuelt rekonstrueres gjennom bruk av fortellinger. I hvilken grad selvforståelsen endres som en følge av pensjonering, er vanskelig å anslå, men disse eksemplene tatt i betraktning kan en kanskje si at selvforståelsen enten opprettholdes eller endres positivt. Jeg vil under punkt 7.2.2 komme tilbake til informantenes forståelse av seg selv.

7.2 Kollektive fortellinger

Jeg vil fortsette med funn som baserer seg på en teorinær tilnærming til datamaterialet. Med teorien om *kollektive fortellinger* som utgangspunkt, finner jeg i gjennomgangen av intervjuene flere hovedtrekk som går igjen hos de fleste informantene. Denne framgangsmåten kan også gjenkjennes som *temasentrert analyse* (Thagaard 2003, 153), men jeg velger å behandle disse hovedtrekkene som *kollektive fortellinger*, der benyttelsen av disse kan anses som virkemidler for å gjøre sin egen historie forståelig og meningsfull både for en selv og for andre (Jansen 2013, 38). De kollektive fortellingene som jeg vil behandle i det følgende, har jeg valgt å kalle *fortellinger om arbeidsmoral*, *fortellinger om å være til nytte*

og fortellinger om ikke å sette seg ned. De kollektive fortellingene vil bli behandlet i denne rekkefølgen.

7.2.1 Fortellinger om arbeidsmoral

Hans på 67 år har lang fartstid som redaktør i et større tidsskrift og han uttaler følgende når han beskriver hvordan han ser på hverdagen sin som pensjonist: «det er liksom... fremdeles litt motstand å skulle sette meg til i timevis med en bok midt på dagen(...)Det er, må være utenfor arbeidstid liksom.» (Hans, 67 år). Selv om Hans kan gjøre som han vil, ser det ut til at han forklarer sitt syn på hverdagen gjennom å benytte vår felles forståelse av arbeidsmoral. Fortellinger om arbeidsmoral vil jeg derfor behandle som kollektive. God arbeidsmoral handler om å utføre arbeidet innenfor de rammene arbeidet skal utføres og gjerne med høy produktivitet (Fivelsdal 1995, 13). Slik jeg forstår arbeidsmoral er det kanskje en uting å lese ukeblad på lunsjrommet når en egentlig skal skrive rapporter på kontoret.

Til tross for at en kanskje skulle anta at Hans` yrkesbakgrunn ville legitimere lesing på dagtid, uttrykker Hans det motsatte. Hans benytter begrepet «arbeidstid» for å beskrive hvordan han organiserer sin hverdag preget av rutiner, og han forklarer dette ved å vise til vår felles forståelse av hvordan en skal oppføre seg i arbeidslivet. Årsaken til at jeg anser dette som benyttelse av en *kollektiv fortelling* framfor kun å se det som en unik, personlig fortelling er nettopp på grunn av Hans` yrkesbakgrunn som redaktør: Redaksjonelt arbeid innebærer å jobbe med tekst og dette ville kanskje tillatt Hans å bruke ”arbeidstiden” på å lese bøker. Hans kunne faktisk forsvart det å lese bøker på dagtid ved å omtale det som arbeid og jeg ville fortsatt tolket hans fortelling som *en kollektiv fortelling om arbeidsmoral*. Det interessante er at Hans ikke omtaler lesing som arbeid, noe jeg tolker som en forsterkning av teoriens relevans. Det er likevel nærliggende å tro Hans ikke anser skjønnlitteratur som en del av hans profesjonelle fagfelt, noe som legger føringer for at dette hører fritiden til. Det er muligens derfor Hans også oppretter dette skillet mellom fritid og arbeid.

Som vi ser benytter Hans ordet «fremdeles» når han forteller om sin hverdag. Dette kan kanskje tyde på at han *etterhvert* vil kunne tillate seg å tøyne grensene for hva som er arbeidstid og hva som er fritid. Foreløpig ser det ut til at Hans fortsatt organiserer dagene sine etter hva som kan vurderes som arbeid og hva som kan vurderes som fritid. Dette sitatet innebærer langt mer enn hva jeg trekker fram her og jeg skal komme tilbake til dette under

kapittelet om *travelhetsetikken*. I det følgende vil jeg vise til flere eksempler som kan forstås som *kollektive fortellinger om arbeidsmoral*. Den neste sekvensen er hentet fra intervjuet jeg gjennomførte med Finn på 70 år;

F: Det jeg tar som flukt er at jeg reiser opp på hytta på ”stedsnavn” og er der mye på sommeren

I: Men du sier flukt?

F: Ja

I: Hva legger du i det?

F: Det at det er ferie

I: Da tar du ferie?

F: Ja...altså så fort ”organisasjonen” stenger så...i april – mai- måned, så drar jeg oppover

Finn benytter seg av begrepet «flukt», noe som må bety at han flykter *fra* noe. I og med at en flykter fra noe, er det nærliggende å tro at dette *noe* kanskje anses som noe uønsket. En ville kanskje ikke søkt tilflukt fra noe som var entydig positivt og i så tilfelle ville en kanskje formulert seg annerledes. Slik jeg tolker Finn, søker han tilflukt på hytta *fra* en hektisk hverdag preget av gjøremål. Når en er pensjonist kan en fritt disponere dagene som en vil og i prinsippet kan en jo si at en har ferie hele tiden. Dette gjør ikke Finn når han forteller om perioder i løpet av året som han definerer som ferie, til forskjell fra perioder han ikke definerer som ferie. Når ”organisasjonen” stenger, reiser han på ferie og dette kan bety at han anser innsats og deltakelse i organisasjonen som *noe annet* enn ferie, kanskje noe som er mer arbeidspreget. Finn bruker begrepet flukt for deretter å forklare at han mener ferie, noe som også kan likne på tendenser i arbeidslivet; Slik jeg selv opplever det på min egen arbeidsplass, gleder vi oss til å komme oss bort etter en lang vår på kontoret og vi snakker ofte om hvor mye vi lengter etter ferie. Selv om Finn egentlig kan gjøre som han vil, benytter han seg av en felles forståelse av at det er deilig med ferie etter en lang arbeidsøkt. Jeg vil anta at Finn har en god hverdag og jeg ønsker ikke å overdrive tolkningen av Finns måte å ordlegge seg på i retning av at han faktisk *må flykte* fra hverdagen sin. Jeg antar at Finn organiserer sin hverdag og gir mening til denne ved å betrakte den som noe arbeidsrettet som han faktisk trenger å ta ferie fra. Arbeidsmoralen kan identifiseres ved at Finn peker på behovet for ferie, noe som indikerer at han ikke ligger på latsiden når han ikke er på ferie.

Som vi ser skiller både Hans og Finn mellom det som oppfattes som arbeid og det som oppfattes som ferie eller fritid. Begge kunne sagt at de hadde ferie hele tiden, men det er ikke slik de velger å se på hverdagen. Det velger i stedet å forstå sin hverdag ved bruk av *fortellinger om arbeidsmoral*. Jeg vil her presisere at de gjøremål som informantene omtaler som *arbeid*, faktisk er reelle arbeidsoppgaver, men ikke nødvendigvis betalte. Jeg velger å presisere dette fordi jeg ikke ønsker å insinuere at informantene omtaler ”hva som helst” som arbeid. Hvorfor informantene tenderer til å knytte sine fortellinger opp mot det jeg forstår som *arbeidsmoral*, utover å benytte det som en felles forståelsesplattform vil jeg komme nærmere inn på i neste avsnitt.

7.2.2 Fortellinger om å være til nytte

Vektleggingen av å være til nytte er et fenomen som framkommer hos de fleste informantene. Underveis i intervjuene framkommer det fortellinger om hvordan informantene opplever det å være etterspurt. De forteller om episoder der de er blitt forespurt om å påta seg spesifikke oppgaver, og de forteller om hvordan de får en følelse av å være en ressurs. Jeg har valgt å tolke dette som uttrykk for *å være til nytte*. Det å være til nytte kan også knyttes til de kollektive fortellingene om arbeidsmoral, slik jeg ser det. Å være til nytte innebærer at en kan tilby noe der det finnes en etterspørsel. Den *moralske* delen, som jeg omtalte i det ovennevnte, er kanskje ikke tydelig her, men likhetstrekket er at informantene på flere områder knytter sine fortellinger opp mot prinsipper som er gjenkjennelig i arbeidslivet. For å illustrere retningen i den videre analysen kan følgende eksempel brukes; Når en blir innkalt til jobbintervju er det nettopp fordi arbeidsgiver og en selv har en felles oppfatning av at en potensielt har en nytteverdi som innehaver (og selger) av arbeidskraft. I det en pensjoneres er det innforstått at en ikke lenger skal selge sin arbeidskraft, noe som kanskje eliminerer følelsen av den nytteverdien dette innebærer. Selv om informantene i liten grad selger sin arbeidskraft, er de likevel opptatt av fortsatt å være bærer eller innehaver av arbeidskraft som kan benyttes. Ikke minst er de opptatt av at denne arbeidskraften anerkjennes og etterspørres. Følgende sitat er hentet fra intervjuet med Arvid på 68 år;

Å være etterspurt, det er veldig moro. Du føler at du er verdt noe, at du har...du er ikke så gammel at ingen har bruk for deg. Det er en veldig god følelse. Det er det virkelig altså. (Arvid, 68 år).

Arvid knytter sin følelse av å være «verdt noe» opp mot det å være etterspurt, noe som kan forstås i tråd med at Arvid har noe å tilby. Hvis en snur på dette kan en kanskje tolke Arvid som at han mister sin verdi hvis han ikke lenger har noe å tilby. Denne måten å tolke Arvids utsagn på innebærer nærmest et likhetstegn mellom å *være gammel* og å *miste verdi*, idet verdien i seg selv knyttes til at noen har bruk for en. Dette kan også tolkes dithen at når en er gammel, er en ikke lenger i stand til å være til nytte gjennom å være produktiv. Dette minner om de funnene David J. Ekerdt (1986) framla i den amerikanske studien jeg refererte til under teorikapittelet om *travelhetsetikken*; Når en mister sin evne til å være produktiv, kan en fort anse seg selv som ”foreldet” og ”unyttig” (Ekerdt 1986, 241). Dette kan kanskje, i ytterste konsekvens, redusere følelsen av å være verdifull. Når dette er sagt ville det likevel kanskje vært naturlig for Arvid å finne mening i andre ting enn å være til nytte i form av å utføre tjenester, dersom etterspørselen hadde avtatt eller aldri vært tilstede. Jeg synes likevel det er interessant å se at informantenes fortellinger trekker på mange av de samme funksjonene som er gjeldende innenfor arbeidslivet.

Ola på 68 år og Finn på 70 år forteller begge om situasjoner der de er forespurt om å påta seg konkrete oppdrag og verv. Et aspekt som går igjen hos begge og som også innebærer mer enn en uttrykt følelse av å *være til nytte*, er at de ikke uforbeholdent svarer ja til forespørselen;

Og da spurte han ”navn” som sitter her om jeg var interessert i det og – greit det, sier jeg, det kan jeg godt gjøre, men det blir ikke mer enn ett par ganger i uka. –nei, men det var kjempefint. Så det har jeg gjort nå, hele tiden (Ola, 68 år).

I sin gjengivelse av samtalen uttrykker Ola at han er interessert i oppdraget, men han svarer ikke ja helt uforbeholdent. Ola legger til et krav som må innfris før han forplikter seg og dette kan, slik jeg ser det, forstås som en type forhandling. Ola har krav vedrørende arbeidstid og arbeidsmengde, og han vil kanskje ikke binde seg til oppdraget før betingelsene er akseptert. Å ta noen forbehold er noe vi også ser hos Finn når han gjenforteller samtalen der han blir spurt om å påta seg et verv som formann i en organisasjon. Finns tilnærming til forespørselen er litt annerledes enn Olas fordi han først avslår tilbudet om vervet;

Så kom dem til meg og spurte om jeg ville overta...som formann, så sa jeg; - Ikke F., men så gikk det ett år til og så sa de at – nå må du komme for nå er det under...rundt 100 igjen av medlemmer (...) Så, satt jeg der i 10 år. (Finn, 70 år).

I første omgang er Finn tydelig på hva han ønsker idet han blir spurt om å ta vervet. Likevel aksepterer han å påta seg vervet når han etter en tid nærmest får ordre om å bidra fordi det er dårlig stilt i organisasjonen. I og med at Finn deretter blir sittende som formann i ti år må, slik jeg ser det, kunne forstås som at han anser oppgaven som meningsfull. Hvis ikke ville han kanskje ha trukket seg fra vervet tidligere. Hva som er årsaken til at Ola og Finn i starten enten inngår forhandlinger eller avslår tilbudet, kan tolkes på ulike måter. En mulig fortolkning er at Ola og Finn er innforstått med hvilke ressurser de har, men at de frykter at oppgavene vil kreve for mye tid til at de ønsker å akseptere tilbudet umiddelbart. Dette kan synes å stemme for Ola, som vi vet jobber på sin ordinære arbeidsplass to dager i uka. Men hvorfor Finn først avslår forespørselen og deretter aksepterer tilbudet, for så å bli værende i vervet i ti år, kan kanskje forstås som et uttrykk for kostbarhet. Dette kan innebære at en ikke vil påta seg et hvilket som helst oppdrag uten å vise for omgivelsene at ens ressurser faktisk skal verdsettes. En kan også tolke dette som en form for forhandlingsstrategi. Hvis en bruker lønnsforhandlinger som eksempel er det ikke uvanlig at den ene partens strategi kan være å gå ut i streik, noe som ofte tydeliggjør verdien av partens funksjon. Men hva Finn har å oppnå ved å takke ja til vervet som formann når det kun er 100 medlemmer igjen og situasjonen faktisk er forverret siden han takket nei første gang, kan kanskje tolkes på følgende vis: Dersom organisasjonen må avvikle sin drift, vil ikke Finn være ”syndebukken” fordi organisasjonen i utgangspunktet var dårlig stilt da han påtok seg oppgaven. Kanskje frafallet av medlemmer var en trend som var umulig å snu. Hvis Finn derimot klarer å snu denne trenden vil han kunne høste mye ros fordi han har klart det umulige. Sagt på annen måte har ikke Finn noe å tape ved å ta styringen når han har alle odds mot seg. Han ville derimot kunne risikert å bli stilt ansvarlig for en dårlig utvikling i organisasjonen, slik situasjonen var da han ble forespurt vervet den første gangen. Dette behøver ikke å være tilfellet hos Finn og dette skal kun ses som én mulig fortolkning.

Det å være til nytte er sentralt i informantenes fortellinger og det er et udiskutabelt faktum, slik jeg ser det, at dette også er en følelse som ethvert menneske vil vektlegge. Med dette perspektivet kan både Ola og Finn forstås som formidlere av noe jeg anser som vesentlig: Å være pensjonist behøver ikke å innebære at en ønsker å påta seg oppgaver for å føle seg nyttig, helt uforbeholdent. Hva Ola og Finn formidler gjennom sine fortellinger kan kanskje være at uforbeholdenhet også kan oppfattes som en slags undergraving av egne interesser. Dermed kan dette også knyttes til *selyforståelsen* idet en ikke aksepterer at ”tid til rådighet” er

det samme som mangel på interesser. *Selvforståelsen* vil da kunne anses som et fenomen som ikke endrer seg da det i stedet er noe en forsøker å opprettholde og bevare.

7.2.3 Fortellingen «Ikke sett deg ned»

Til sist i behandlingen av *kollektive fortellinger* vil jeg ta for meg fenomenet «ikke å sette seg ned». Årsaken til at jeg vil fortolke dette som en *kollektiv fortelling*, er at fenomenet går igjen hos alle informantene der samtlige nærmest er innforstått med at en må unngå «å sette seg ned». Det «å sette seg ned» tilsvarer å gi opp eller å gi etter for noe uønsket, og det virker som at det hersker bred enighet om at regel nummer én i overgangen fra yrkesaktiv til pensjonist, er ikke å sette seg ned. Det *kollektive* i fortellingene kan ses som et uttrykk for at en ikke skal gi opp, sette seg ned og bli passiv. Dette kan minne om de samme aspektene vi finner i *arbeidsmoralen* og *det å være til nytte*. Jeg finner denne uttrykksmåten svært interessant fordi bruken av, «å sette seg ned» i andre sammenhenger gjerne har positive eller produktive assosiasjoner. I for eksempel kriserammede selskaper eller i politiske partier som har lidd valgnederlag, blir det ofte servert uttalelser som; - Nå må vi *sette oss ned* og finne en konstruktiv løsning⁹. Det ytres et behov for refleksjon og et behov for å avdekke svakheter, samt finne nye løsninger. Dette kan oppnås ved at «en setter seg ned». På denne måten kan denne samme uttalelsen også forstås som en *kollektiv fortelling*, bare med motsatt meningsinnhold. Personlig er jeg tilbøyelig til å tro at pensjonister ikke har motforestillinger mot å sette seg ned og reflektere over mange års yrkesaktivitet og kanskje benytte fridagene til å slappe av og nyte godstolen for en periode. Dette viser seg ikke å være tilfelle hos informantene da fenomenet «å sette seg ned» er noe som må unngås.

For å kunne undersøke dette nærmere har jeg i det følgende valgt å identifisere hvilke rollefordelinger som er gjort i hver av informantenes fortellinger. Som vi skal se består fortellingene gjerne av en hovedperson eller en *helt* som står overfor en utfordring som må løses. Helten benytter seg av ulike strategier for å håndtere utfordringen og jeg vil i de følgende eksemplene utforske både hvem *helten* er, hvem eller hva *motstanderen* er og hva som benyttes som *strategi* i motstandskampen. Det første eksemplet er hentet fra intervjuet med Holger på 83 år;

⁹ <http://www.nrk.no/ostfold/far-ikke-bygge-barnehage-na-1.12221179>

Ja, ja, ikke sette seg ned også ... det har jeg sagt mange ganger og ... uansett senere i livet og, så må en ikke sette seg ned og syns synd på seg selv. For da går det gærent altså. Om du er litt dårlig og det kommer sykdom og du blir eldre og sånt ... da må du bare takle det. Du må bare takle det ... problemet og så løse det. På et eller annet vis (Holger, 83 år).

Når Holger forteller benytter han seg av 2. person «du» og bruker i tillegg ubestemt pronomen «en». På denne måten kan det se ut til at Holger først og fremst ikke snakker om seg selv, da han aldri sier «jeg», men heller uttaler seg på generelt grunnlag. Holger presenterer ikke seg selv som *helten*, da han i stedet sier «du» og «en». Dette kan tolkes som at Holger i stedet inntar rollen som ”mentor”, noe som kommer til syne i sitatet; «det har jeg sagt mange ganger og». Holger bruker her «jeg» i stedet for den mer generelle stilen vi så tidligere, og det kan tolkes som at Holger her snakker som en ”mentor” som gir råd. På den annen side framkommer det ikke hvem det er han har sagt dette til «mange ganger». Utsagnet «da må du bare takle det. Du må bare takle det ... problemet. og så løse det» kan da forstås som et ”mantra” eller strategi som Holger benytter seg av selv, når han opplever motbør i livet. Som vi vet er Holger enkemann og det er i sammenheng med at han forteller om tapet av sin kone at han ordlegger seg på denne måten. For Holger kan det se ut til at det å sette seg ned, synes synd på seg selv og ikke takle situasjonen faktisk er å la ”motstanderen” vinne. I fortellingen Holger presenterer, kan han derfor både ses som *helt* og ”mentor” der strategien som tas i bruk er hans egen motstandskraft mot ikke å sette seg ned.

Finn, som ble uførepensjonert i en alder av 54 år, har en liknende fortelling der han som Holger også bruker «du» i stedet for «jeg». Dette kan tolkes som en talemåte basert på erfaringer Finn har gjort seg og som han anser som verdifulle og nyttige å videreformidle. Dette kan også forstås som at Finn forteller dette til *meg* som forsker, hvordan *jeg* bør forstå det gjeldende. Jeg velger likevel å betrakte Finn som *helten* i den følgende fortellingen. Som vi også skal se tilfører Finn et element eller en strategi som han mener er viktig for å kunne bekjempe ”motstanderen”:

Det er om å gjøre å ha et rikt liv før du går av med pensjon. Også ikke sette seg ned når du gjør det. Og at hvis du har hobbyer så må du liksom ... dyrke de, du kan ikke sette deg ned og si – nå er jeg gammel, nå er jeg sliten. (Finn 70 år).

Finn sier at du må dyrke hobbyene dine dersom du har noen, og han poengterer at livet må være rikt før en går av med pensjon slik at en deretter kan fortsette med å dyrke hobbyene. I

Finns fortelling kan hobbyer ses som strategien. Når Finn benytter begrepet «dyrke» tegner han et indirekte bilde av at en da også vil få noe til å vokse. Bokstavelig talt kan vi si at dette ligger i sakens natur. Finns måte å bekjempe ”motstanderen” på kan altså se ut til å være gjennom å bruke strategien hobby. Likevel ser ikke dette ut til å være tilstrekkelig fordi betingelsen i det hele tatt er å ha strategien hobby klar *før* en møter motstanden.

Arvid på 68 år sier dette:

Så det er beste måten å holde humøret oppe på, det er å bli fysisk sliten, tror jeg. I stedet for å sette seg ned i en stol og begynne gruble over –hva gjør jeg nå? Da er det fort på den gærne siden av streken. (Arvid 68 år).

Måten Arvid forhindrer å havne «på den gærne siden av streken» og samtidig sørger for ikke å miste humøret, er å benytte seg av strategien *fysisk aktivitet*. Arvid sier også at å «gruble over – hva gjør jeg nå?» faktisk kan bidra til at han «havner på den gærne siden». Det kan med dette se ut til at Arvid yter motstand ved å først holde seg aktiv og deretter legge en mer detaljert plan, i stedet for å først sette seg ned, legge en plan og så gjennomføre den. Sagt på en billedlig måte er Arvids strategi at han fortsetter å ro båten, som er sprunget lekk, inn mot land i stedet for å stoppe opp og tette båten underveis. Dette fordi siste alternativ kan resultere i at båten synker.

Ola på 68 år jobber to dager i uka og omtaler kanskje av den grunn sin strategi som noe framtidsrettet, i stedet for at han ser tilbake på hva han har gjort tidligere. Ola sier: «Jeg vil ikke sette meg ned og bare sitte og glane i taket...det vil jeg ikke altså, jeg vil ha noe å drive med» (Ola 68 år). Olas strategi likner litt på Arvids, men Ola er mer generell når han sier «noe å gjøre», framfor å oppgi en konkret aktivitet. ”Motstanderen” som Ola vil bekjempe er handlingen «sette meg ned og bare sitte og glane i taket». Ola presenterer ingen konsekvenser ved en slik handling, men sammenliknet med Arvid representerer dette *noe* kanskje en følelse av tomhet, mens det for Arvid representerer «unødige grublerier».

For Hans på 67 år stiller dette seg litt annerledes idet han sier: «Jeg er jo det, for det har liksom ikke vært noe sånn bilde for meg og at det har vært noe alternativ å skulle sitte i stolen i stua». (Hans 67 år). Hans gir ingen klare indikasjoner på hva ”motstanderen” *stillesitting* vil medføre og han oppgir heller ingen strategi på hvordan han kan bekjempe motstanderen. For

Hans er ikke bruken av «stolen» et alternativ i det hele tatt, og dette i seg selv kan dermed tolkes som hans strategi.

7.2.4 Oppsummering

En måte å forstå de *kollektive fortellingene* som jeg her har pekt på, er at de er *talemåter* eller ”figure of speech”. Like fullt ser det ut til at benyttelsen av disse *talemåter* bidrar til mer enn kun å gjøre seg forstått. Slik jeg ser dem bidrar disse ikke bare til at informantene gjør seg forstått, de bidrar også til at informantene forstår seg selv i lys av kjente fenomener som gjør deres egne fortellinger meningsfulle. Nettopp dette aspektet er årsaken til at jeg omtaler de nevnte fenomener som *kollektive fortellinger*. Kort oppsummert kan alle informantene forstås som *helter* uavhengig av om fortellingen handler om *arbeidsmoral*, *å være til nytte* eller om *ikke å sette seg ned*. Informantene bærer på noen ressurser som kanskje er unike, dersom en skulle sammenliknet dem med et annet utvalg av informanter. På sett og vis representerer de *kollektive fortellingene* som informantene benytter seg av *fortellinger om å lykkes*. Informantene vet hva som kan bidra til at de mislykkes og de har derfor valgt å forstå sine fortellinger som *oppskrifter for å lykkes*.

7.3 Travelhetsetikken

Som jeg var inne på i kapittelet over, er et av hovedtrekkene hos informantene at de er svært aktive. Noen anser seg selv som nærmest overarbeidet, for eksempel Finn på 70 år som har behov for ferie fra gjøremålene som hører hverdagen til. Han sier også: «Nei jeg må kjempe for å få mindre å gjøre» (Finn, 70 år). Finn gir uttrykk for at han ønsker å trappe ned sitt engasjement, kanskje for å få mer fritid. Hvis en tar utgangspunkt i Ekerdts teori om travelhetsetikken, ser vi her tendenser til at Finn på en offensiv måte angriper de eventuelle fordommer som finnes om at pensjonister ikke er aktive. Med *offensiv* mener jeg her at Finn ikke bare beskriver alle sine gjøremål, han må i tillegg «kjempe» for å få mindre å gjøre.

Det tidligere benyttede sitatet som omhandler at Hans ikke føler det naturlig å lese bøker midt på dagen, kan også relateres til travelhetsetikken. Lesing av bøker på dagtid kan synes å være forbeholdt de med god tid eller kanskje underforstått ”de som har lite å gjøre”. Hans forteller at han kun føler for å lese bøker etter at arbeidsdagen er over og etter at pliktene er unnagjort. Fortellingen Hans formidler innebærer ikke at han har dårlig tid eller at han er travelt opptatt, men at han har *nok* å gjøre, slik at lesing av bøker kanskje vil gå på bekostning av andre, mer

arbeidspregede gjøremål. Dette gir igjen en indikasjon på at Hans må foreta en prioritering. Årsaken til at Hans ikke føler for å lese bøker på dagtid er kanskje fordi denne aktiviteten ikke anses å være produktiv. Det å akseptere at arbeidsdagen ikke innebærer å være produktiv, vil kanskje være et for stort steg for Hans å ta, og dette vil kanskje utfordre det synet Hans har om seg selv som en arbeidende og produktiv mann. På denne måten kan Hans' travelhetsetikk kanskje i større grad ses som et fenomen som opprettholder hans selvfølelse, enn som et signal han sender ut til sine omgivelser.

Arvid på 68 år er enda mer direkte i sin formidling av hvordan han opplever sin hverdag som travel. Arvid forklarer også virkningen eller betydningen av å ha så mange avtaler og gjøremål som han har:

Jeg har avtaler hele tiden hver dag som jeg skal møte opp på... utføre ting, så jeg har en agenda som er rimelig full og da føler jeg meg ikke som ubrukelig og unyttig på noen måte, så jeg føler meg snarere tvert i mot (...) Så jeg er ikke kommet i noen sånn pensjonistdvale på noen måte. Ikke i det hele tatt. Nei. (Arvid, 68 år).

Virkningen eller betydningen av å ha mange avtaler som Arvid beskriver, er at han ikke føler seg ubrukelig og unyttig. Slik jeg forstår dette omhandler dette det samme som jeg redegjorde for under *kollektive fortellinger om å være til nytte*. Samtidig kan en kanskje si at å være ubrukelig og unyttig er det motsatte av å være produktiv, noe som gjør at Arvids uttalelse også kan ses i lys av travelhetsetikken. Arvid viser for seg selv og kanskje sine omgivelser at hans «agenda som er rimelig full» vitner om at han fullt ut utnytter sin kapasitet til å være produktiv. Videre ser vi at Arvid benytter begrepet «pensjonistdvale» som en betegnelse på hvordan hans situasjon *ikke* er. Pensjonistdvale kan i denne sammenhengen ses som kontrast til travelhetsetikken, da pensjonistdvalen representerer en tilstand av hvile, god tid og kanskje tomme avtalebøker, skal vi tolke Arvid bokstavelig. Pensjonistdvalen innebærer på denne måten en tilstand av å ikke benytte ens produktive kapasitet. Arvid sier han har «avtaler hele tiden hver dag», noe yrkesaktive kanskje ville betraktet som i overkant travelt. Det er nok sannsynlig at Arvid også slapper av innimellom, men han framhever ikke dette når han forteller om sin egen hverdag. Det kan tenkes at Arvid framhever alle disse gjøremålene som en strategi mot å bli oppfattet som ”en som har havnet i pensjonistdvale”. Dette kan også forstås som en strategi Arvid benytter for å ivareta sin egen selvfølelse. Arvid har hatt en svært aktiv yrkeshverdag med mange gjøremål og dette er kanskje en livsstil Arvid tar med

seg inn i pensjonisttilværelsen, for å forhindre et for stort brudd med hvordan han tidligere har sett på seg selv.

Ola på 68 år er engasjert i arbeidet ved et eldresenter og jobber i tillegg to dager i uka. Han forteller følgende:

Jeg har jo nok å gjøre med huset kan du si. Du skal slå plen og du skal klippe hekker og du skal beise og du skal skjære ved så du har til vinteren og det er litt sånn å styre med. (Ola, 68 år).

Det kan synes som om Ola egentlig har nok å gjøre gjennom vedlikehold av huset, men dette er ikke det eneste han gjør. Ola er ikke like eksplisitt som Arvid i å framheve travelheten, men han lar det likevel framkomme; I løpet av intervjuet forteller Ola både om jobb og engasjement ved et eldresenter, noe som i seg selv vitner om god arbeidskapasitet. I tillegg kommer vedlikehold av huset, som Ola i ovennevnte sitat framhever som «nok å gjøre». Olas travelhet er med andre ord underforstått og han formidler dette implisitt.

Slik jeg forstår travelhetsetikken kommer den til uttrykk hos informantene slik jeg har redegjort for i det ovennevnte. Samtidig vurderer jeg at travelhetsetikken også innebærer mange av de samme aspektene som vi også finner i de kollektive fortellingene om *å være til nytte* og *arbeidsmoral*. Jeg vurderer det derfor som overflødig å påpeke de samme aspektene som jeg har behandlet under de nevnte punktene.

7.4 Pensjonering; ”et lyn fra klar himmel”

Det ser ut til at informantene var relativt uforberedt på tanken om å være pensjonister¹⁰, framfor å være yrkesaktive. Underveis i intervjuene forekom det ingen fortellinger om hvordan de i lang tid hadde planlagt sin framtidige pensjonisttilværelse eller om hvordan de hadde gledet seg til ikke å lenger behøve å jobbe. Derimot framkom det fortellinger om hvordan de nærmest måtte forholde seg til yrkesavgangen som et ”lyn fra klar himmel”. Enten direkte eller indirekte ble informantene konfrontert med idéen om å bli pensjonister og i samtlige fortellinger var det et ”sendebud” som kom med anbefalingen eller befalingen om at det var på tide å gå av med pensjon. Måten informantene gjenforteller sine opplevelser rundt

¹⁰ Her inkluderer jeg både avtalefestet pensjon og uførepensjon

dette, er at de posisjonerer seg som aktører som nærmest blir tvunget til å forholde seg til tingenes tilstand. Som vi skal se senere tenderer informantene til å ta utfordringen på strak arm og hvordan dette forløper, vil jeg komme tilbake til i neste kapittel. Først vil jeg vise til informantenes fortellinger om hvordan de forholdt seg til budskapet om pensjonering.

For Holger på 83 år kom budskapet i forbindelse med nedbemanning på arbeidsplassen og et konkret tilbud om sluttpakke. Holger forteller det følgende:

(var) litt i tvil, for jeg visste det å gå av med pensjon, da var jeg såpass sprek at jeg var veldig tvil, men så sier kollegaer av meg at – jeg må ikke tenke på å ikke ta det tilbudet. (Holger, 83 år).

Holger forteller at han hadde et reelt valg om å gå av og det framkommer ikke at han ble tvunget. Likevel gjør anbefalingen både fra arbeidsgiver og kolleger at Holger velger å pensjonere seg. Holger anså seg selv som en fortsatt vital arbeidstaker som ennå ikke var utslitt, noe han implisitt antyder at en bør være når en går av med pensjon. Årsaken til at Holger gikk av med pensjon ser ut til å være sterke anbefalinger fra omgivelsene og ikke et valg han selv tok, ut fra sitt egen overbevisning.

Ola på 68 år ble også konfrontert med avgang fra arbeidslivet uten selv å ha et ønske om slutte i jobben.

For å si det rett ut, så hadde jeg ikke lyst. Men legen på Ullevål anbefalte det da at...da måtte jeg ta en vanlig kontorjobb og sitte bak på kontoret, men det...det ville jeg ikke (Ola, 68 år).

Ola får to alternativer, enten å gå av med pensjon eller å utføre oppgaver han ikke har lyst på. I sin fortelling presenterer Ola et valg mellom to onder der han må velge det minst uønskede alternativet. Utover dette har ikke Ola reelle valg og han må rett og slett avfinne seg med alternativene. På liknende vis hadde heller ikke Arvid har noe annet valg enn å ta hensyn til befalingen fra Navs lege: «jeg ble sendt til en Nav- lege av konsulenten på Nav, for jeg meldte meg der og da sier han – 100% sykemeldt, med en gang. Og siden da har jeg vært det. Uføretrygdet.» (Arvid 68 år).

Som jeg har vært inne på kan informantenes fortellinger fortolkes som tilbakevisninger av myter eller fordommer som kan rettes mot dem, ved å vise til hvordan de organiserer sin

hverdag. De inntar ikke rollen som ”lat” pensjonist, de posisjonerer seg heller et godt stykke unna slike stereotypier¹¹. Dette er valg de selv tar og deres hverdag som aktive formidles ved bruk av selvbeskrivelser som kanskje skal fortelle oss noe om deres indre karakter. Det å i det hele tatt bli en del av gruppen de misliker å bli assosiert med, er en prosess de ansvarliggjør andre for. Som vi så ovenfor var det ikke dem selv som ønsket å bli pensjonist, det var legen som befalte eller arbeidsgiver som anbefalte det. På denne måten opprettholder informantene forståelsen av seg selv som aktivt arbeidende og som aktører som må ta utfordringene som de kommer.

I svært liten grad finner jeg fortellinger om tvil, vakling og revurdering som utfordrer deres eget syn på seg selv. Når Finn forteller om sin reaksjon på legens befaling om at han ikke lenger kunne jobbe sier han på heltmodig vis; «Så da var det bare også bite i det sure eplet da også finne på noe å gjøre...det var ikke vanskelig.» (Finn 70 år). Finn tar utfordringen, avfinner seg med at eplet smaker surt og går videre. For Finn er det ikke en gang vanskelig. Finn inntar en fighter - posisjon og han vet at ”angrep” skal besvares med eskalert ”motangrep”. Begrunnelsen for en slik karakteristikk fra min side, er at Finn ved tre anledninger er vurdert som ufør av lege og trygdekontor, hvorpå han to ganger har mistet rettighetene til uføretrygd fordi han på nytt har begynt å jobbe.

De tendensene jeg peker på her kan knyttes til teorien om indre og ytre attribusjon. Fritz Heider (1958, 82 sitert fra Weiner 1985, 551), som gjerne omtales som opphavsmannen til attribusjonsteorien, hevder at resultatet av en handling kan ses som avhengig av to forutsetninger: faktorer knyttet til personen selv og faktorer knyttet til omstendighetene. Karl Halvor Teigen (2011, 1073) viser i sin artikkel, *Flaks og uflaks – bare tilfeldigheter?* til forskning utført av Bernhard Weiner (1971) hvor det framkommer at folk som lykkes eller mislykkes i en oppgave tenderer til å enten legge årsaken til seg selv (intern attribusjon) eller forklare det hele med eksterne faktorer og omstendighetene (ekstern attribusjon). I Finns forklaring vedrørende det å være uførepensjonert, kan en si at han benytter ytre attribusjon i og med at det er omstendighetene eller eksterne faktorer som har vært utslagsgivende når han er blitt uførepensjonist. Tendensen til å stadig vende tilbake til yrkesaktivitet forklarer han gjennom bruk av indre attribusjon, nemlig at det er han selv som trosser anbefalinger fra lege

¹¹ Meningsinnholdet i hva jeg begrepsfester som stereotypier, er basert på hva informantene selv legger i dette og skal ikke forstås som allment oppfattede stereotypier.

og trygdekontor. Bruk av ytre attribusjon som forklaring på årsaken til pensjonering kan også se ut til å være tilfellet hos Holger, Arvid og Ola.

Hans på 67 år er kanskje den som skiller seg mest ut når det gjelder valget om å gå av med pensjon. Hans forteller at han i flere år hadde vært i en svært krevende og belastende arbeidssituasjon, og valgte selv å søke om avtalefestet pensjon, etter at det ble gjennomført en omorganisering på arbeidsplassen.

Det ble en veldig annerledes plass for meg, som var faglig interessant, men jeg var ganske ukomfortabel med det, så da... ettersom jeg da rundet 62... så tenkte jeg at – nei, jeg velger heller å gå ut i AFP. (Hans, 67 år).

Hans er ikke like tydelig som de andre informantene hva gjelder ytre attribusjon og som jeg vil komme nærmere inn på under punkt 7.6.1, har Hans som følge av valget om å gå av med pensjon, båret på en slags skyldfølelse i forbindelse med at han gikk av med AFP i stedet for å være i jobb fram til fylte 67 år. Slik jeg vurderer dette kan det tenkes at de andre informantene har sluppet denne følelsen av skyld, fordi det i deres tilfelle ikke var de som tok avgjørelsen, men arbeidsgiver eller lege.

7.5 Hvordan håndteres overgangen til å bli pensjonist?

Som vi har sett gir informantene uttrykk for at yrkesavgangen har kommet som ”lyn fra klar himmel” og jeg nevnte i den anledning at informantene har tendert til å ta utfordringen på strak arm. Jeg vil i det følgende presentere eksempler på hva som konkret har vært informantenes umiddelbare strategier i håndteringen av å gå av med pensjon. Til tross for at pensjoneringen har kommet plutselig, kan det hos noen av informantene se ut til at overgangene likevel har båret preg av å være gradvise, slik Solem (2012, 84) beskriver det. I de følgende eksemplene vil jeg også kort redegjøre for de aktivitetene som er av en mer varig karakter, utover de umiddelbare strategiene som informantene forteller om. Jeg innlemmer dette her for å gi et større helhetsbilde av hvordan informantene skaper sin nye hverdag som pensjonister.

Ola på 68 år sier det følgende; «Nei, altså det var ikke noen sånn brå overgang for meg, for så lenge du har firma som du kan komme til og jobbe litt sånn innimellom så» (Ola 68 år).

Fortsatt å være tilknyttet arbeidsplassen selv om omfanget er betraktelig mindre enn tidligere,

ser ut til å være av stor betydning for Ola. På spørsmål om hva nettopp dette betyr for Ola, svarer han følgende;

Det betyr veldig mye. Det er det jeg sier, da kommer du opp til arbeidsplassen din også treffer du all kollegaene dine, det blir veldig sosialt. Også får du sånne små oppdrag og da føler du deg litt oppe på, at du er i hvert fall med i samfunnet kan du si da. At du gjør en innsats og det synes jeg er veldig bra (Ola 68 år).

For Ola innebærer pensjoneringsprosessen ingen brå overgang, så lenge han har jobben å gå til. Ola ønsker å være med i samfunnet, noe arbeidsplassen bidrar til og han peker også på verdien av å gjøre en innsats, som kan knyttes til *å være til nytte*, som jeg var inne på tidligere. Ola har en strategi som innebærer et visst begrenset tidsrom fordi han antakeligvis ikke kan fortsette å møte opp på jobb to ganger i uka resten av sitt liv. Hva Ola vil gjøre den dagen han ikke lenger er tilknyttet jobben sin er uvisst, men som vi vet fra tidligere vil ikke Ola «sette seg ned og glane i taket» - Ola vil ha noe å gjøre.

Som vi så under punkt 7.2.3 vektlegger Arvid på 68 år betydningen av å bli fysisk sliten, for ikke å bli sittende og gruble. Arvid forteller at noe av det første han gjorde etter at han fikk beskjeden om at han skulle sykemeldes 100 prosent, var å trene;

Da trente jeg mye, løp mye, gikk mye på ski, beveget meg, så jeg driver å prøver å trene ganske jevnt (...) Og det gjorde jeg da, for jeg vet at hvis du blir i en sånn depressiv periode, så er dette med fysisk aktivitet, det er veldig fin medisin (Arvid 68 år).

Dette kan se ut til å være Arvids umiddelbare strategi for å håndtere overgangen. Da Arvid senere ble spurt om han hadde noen forventning til pensjonisttilværelsen, pekte han på de tendensene som tidligere er omtalt med tanke på at pensjonering kan ses som en prosess;

Nei, i grunnen ikke, for jeg har aldri følt meg gammel i den forstand, så jeg tenkte ikke på pensjonist..., men altså når du hører ordet pensjonist, så var jo det langt fram når jeg ble uføretrygdet, så var jo det ganske langt fram, det var jo ti år fram nesten, ikke sant, så det var jo et stykke unna så jeg tenkte ikke det da, da jeg slutta å jobbe, så jeg fikk jo veldig god tid til å omskolere meg da...til å være årmessig pensjonist (Arvid 68 år).

Da Arvid sluttet å jobbe var han, som vi vet, fortsatt i yrkesaktiv alder og tanken om å bli pensjonist var ganske fjern. Arvid følte seg ikke gammel, så tanken om pensjonisttilværelsen

var ikke nærliggende. I tillegg har Arvid «aldri følt seg gammel» slik at samme argumentasjonsrekke, kan faktisk innebære at Arvid fortsatt ikke ser pensjonisttilværelsen som nærliggende. Arvid benytter også begrepet «omskolering», noe jeg mener kan være betegnende på at pensjonering er prosesspreget. I dette erkjenner Arvid til en viss grad at han er pensjonist i og med at overgangen har medført omskolering til å bli «årmessig pensjonist». Arvid sier likevel ikke at omskoleringen er fullført så jeg kan ikke trekke endelige konklusjoner. For å komme tilbake til strategiene rettet mot det å håndtere pensjonering, så vi at Arvid først var opptatt av å trene. I tillegg til å trene har Arvid også engasjert seg ved det lokale eldresentret og han har påtatt seg ansvaret for konkrete arbeidsoppgaver.

På samme måte som Arvid, hadde Holger på 83 år et behov for å finne en umiddelbar strategi for å håndtere det å ikke lenger være i jobb. Holger forteller at han savnet både kolleger og yrket som rørlegger etter at han gikk av med pensjon, og han fant derfor ut at han måtte finne på noe;

H: Så. Det jeg gjorde da var å. Da levde kona mi da, da.

I: M-m

H: Og.. da hadde vi en gammel antikk sofa som vi hadde begynt å rovere

I: Hjemme eller?

H: Ja og den var satt på loftet. Vi hadde gjort en del. Også sier jeg til kona mi: - Den skal jeg gjøre ferdig nå. For jeg må ha noe å finne på.

I: Å ja

H: Også gjorde jeg den sofaen ferdig da. På vinteren. Den første vinteren.

Holger var nok klar over at denne aktiviteten var tidsbegrenset og ikke noe han kunne bruke hele pensjonisttilværelsen på. Det kan se ut til at Holger, gjennom å fullføre roveringen av denne sofaen kjøpte seg tid til å finne mer varige løsninger på tiden som nå var til rådighet. Som nevnt tidligere ble Holger etter hvert forespurt å påta seg spesifikke oppgaver, blant annet ved det lokale eldresentret da han på grunn av sin yrkesbakgrunn hadde de kvalifikasjonene som behøvdtes for å utføre oppgavene. Holger forteller at han deretter hadde jevnlig tilknytning til eldresentret.

Hans på 67 år gikk av med AFP som 62-åring og i den forbindelse startet han et eget firma som han brukte mye tid på. Hans har fortsatt firmaet sitt, men aktiviteten er ikke like høy som

den var i starten: «også har det blitt mindre og så har det økt på med mer tradisjonelle pensjonistaktiviteter som hobbyaktiviteter, barnebarn, vedlikehold av hus.» (Hans 67 år). Videre sier Hans; «så den har, den 5-årsperioden har på en måte vært en veldig ålreit sånn glidende overgang til... jeg tenker på det som et ordentlig pensjonistliv da.» (Hans 67 år). Det kan se ut som firmaet som Hans startet da han gikk av med AFP har fungert som en strategi som har hjulpet Hans med å gjøre overgangen til pensjonisttilværelsen enklere eller mer glidende. Det kan også tenkes at firmaet har fungert som en slags rettferdiggjøring av at han gikk av som 62-åring og ikke stod i ordinær jobb til han var 67 år. Dette vil jeg komme tilbake til. Hva angår varige strategier eller aktiviteter i forbindelse med organisering av den nye hverdagen som pensjonist, skiller Hans seg litt ut fra de andre informantene. Når Hans bruker betegnelsene «tradisjonelle pensjonistaktiviteter» og «ordentlig pensjonistliv», ser det ut til at Hans i større grad omfavner det å være pensjonist med de aktivitetene han knytter til dette. Som vi har sett har de andre informantene i større grad skapt sine hverdager ved å utføre arbeidsliknende oppgaver. Det å være pensjonist og hva en legger i dette begrepet vil bli behandlet i neste kapittel.

7.6 Vi og de andre

Jeg vil nå redegjøre for hvordan informantenes fortellinger kan ses som uttrykk for en slags distansering mellom hvordan *de* er i forhold til *de andre*. Det følgende kan ses som selvforståelsesprosjekter der informantene forstår seg selv som annerledes ved å distansere seg fra fenomener i deres omgivelser. Dette kommer særlig til uttrykk i punktene som omhandler *benken* og *cruisesyndromet*, men er også aktuelt i det følgende som omhandler det å bli pensjonist og hva informantene legger i dette.

7.6.1 Man er ikke pensjonist før en er 67

I dag er den ordinære alderspensjonen satt til fylte 67 år, men en kan jobbe og opptjene pensjonspoeng fram til en er 75 år¹². En kan også stå i jobb uten å frykte for å bli sagt opp fram til en er fylt 70 år¹³. Selv om ingen av informantene trådte ut av arbeidslivet ved den ordinære pensjonsalderen på 67 år, hadde informantene en klar oppfatning av hva pensjonering innebar for dem. For de fleste av informantene innebar begrepet *pensjonist* to

¹² <https://www.nav.no/no/Person/Pensjon/Alderspensjon/Nynorsk/Alderspensjon.226309.cms>

¹³ <http://seniorpolitikk.no/nyhet/arbeidsliv/alderdiskriminering/--hvor-star-vi-i-dag-da>

aspekter; Det første aspektet er den fysiske alderen 67 år som formelt, og kanskje tradisjonelt, er bestemmende for om en blir betraktet som *alderspensjonist*. Det andre aspektet er informantenes individuelle forståelse av hva en pensjonist er. De aller fleste av informantene benyttet 67 år som den grensen der de per definisjon oppfattet seg selv som alderspensjonist og hvor det som følge av dette utløste rettigheter og muligheter til å omtale seg selv som pensjonist. Et eksempel på dette finner jeg hos Arvid når han sier: «i og med at jeg er fylt 67, så er jo jeg i forhold til statlige regulativer, så er jo jeg pensjonist, det har jeg vært i 2 år.» (Arvid 68). Arvid er også et godt eksempel på hva som kan ses som den *individuelle* forståelsen av hva en pensjonist er;

Så det må jeg jo bare innse at jeg er, men jeg føler meg som sagt ikke som en pensjonist fordi jeg er så aktiv hele tiden at jeg føler ikke at jeg ligger noe etter i forhold til da jeg var på jobb, bare at nå gjør jeg andre ting (Arvid, 68 år).

Arvid sier at han bare må «innse at han er pensjonist», noe som underforstått kan tolkes som en erkjennelse han helst ville vært foruten. Til tross for at Arvid har erkjent sin status som alderspensjonist, ser han ikke noe grunn til å gjøre et verb ut av begrepet; at han plutselig skal begynne å *være* pensjonist og at dette skal synliggjøres gjennom hans livsførsel. Arvid føler seg ikke som en pensjonist fordi han er så aktiv hele tiden, noe som kan bety at pensjonister i Arvids øyne ikke er aktive. Arvid er pensjonist, men han *er* ikke pensjonist fordi han er aktiv. Arvid er ikke som *dem* og han distanserer seg fra *dem* ved å være aktiv.

Ola på 68 år forteller om hvor takknemlige han synes pensjonistene ved eldresenteret er. Etter å ha fått oppfølgingsspørsmål om han selv anser seg som pensjonist, svarer Ola at han ikke gjør det. Når Ola deretter blir spurt om *når* han tenker at han er pensjonist, svarer han; «Nei da må jeg bli eldre, da må jeg bli, likt å sitte inne og ikke gjøre, bevege deg» (Ola, 68 år). Ola betrakter ikke seg selv som pensjonist selv om han rent aldersmessig kunne gjort det. Ola har en liknende tilnærming til pensjonisttilværelsen som den Arvid har: Å være pensjonist er å like å sitte inne og ikke bevege seg eller sagt på annen måte, være inaktiv. Dersom dette er den gjeldende definisjonen på pensjonist, er det ikke rart at Ola ikke ser seg selv som medlem av denne gruppen; Ola jobber jo to dager i uka hos sin ordinære arbeidsgiver. Likevel er det noe selvmotsigende i Olas uttalelser om pensjonister. Først blir pensjonister kjennetegnet ved å være folk som liker å sitte inne og ikke bevege seg og deretter uttaler Ola: «Men du ser jo disse pensjonistene som er her, dem har noe å drive med støtt, noen driver ute i bua her og snekrer og reparerer border som er her ute som går i stykker og» (Ola 68 år). Disse

pensjonistene passer ikke med den første definisjonen Ola har på pensjonister. Uansett hvilken definisjon som er gjeldende, er ikke Ola som pensjonister flest, idet han posisjonerer seg bort fra dem han anser som pensjonister.

Finn på 70 år har en litt annen tilnærming til pensjonistbegrepet der han klart skiller mellom periodene før og etter fylte 67 år. Når Finn blir spurt hva hans definisjon var på sin egen status før han fylte 67 år, svarer han; «Nei, da var jeg ikke pensjonist» (Finn, 70 år). Som vi har sett tidligere virker det som at Finn bryr seg lite om hva slags kategori (pensjonist eller ikke-pensjonist) han faller inn under, da han uansett opplever hverdagen som preget av arbeid og gjøremål, som han *flykter* fra når han har mulighet.

Hans på 67 år gikk av med AFP da han var 62 år. Underveis i intervjuet begrunner han hvorfor han ikke benyttet seg av eldresentrets tilbud før han hadde fylt 67 år;

Jeg kunne jo i og for seg ha oppsøkt det her i AFP - perioden, men det tenkte jeg – der er jeg ikke. Jeg har ikke, jeg var...pensjonist i den forstand at jeg var avtalefestet pensjonist, men jeg tenkte – Jeg er jo ikke pensjonist (Hans 67 år).

Hans så ikke på seg selv som pensjonist da han var mottaker av avtalefestet pensjon, og som vi skal se har han en klar holdning til *når* han kan anse seg selv som en berettiget bruker av eldresenteret;

Ikke sant, identitetsmessig så tenkte jeg – det, jeg var jo ikke det. Jeg har bare en annen innretning eller ramme rundt hverdagen min enn det jeg hadde før jeg gikk over, så...fra yrkesaktiv til AFP- er. Men da jeg rundet 67, så tenkte jeg – nå kan jeg jo gå her (Hans 67 år).

Hans tillot ikke seg selv å gjøre pensjonistbegrepet til en del av sin identitet fordi han ikke var ordinær alderspensjonist. Hans distanserte seg fra pensjonisttilværelsen fordi han ikke var gammel nok og han viser samtidig at han ikke lenger har behov for å distansere seg noe ytterligere fra pensjonistbegrepet, fordi han nå er gammel nok. Hans forteller i tillegg at han heller ikke begynte å delta på seniorklubben, som arrangeres i regi av hans tidligere arbeidsplass, før han fylte 67 år. Det kan se ut til at Hans på en nærmest samvittighetsfull måte innretter noe av sin holdning til seg selv etter hvilke grenser som tradisjonelt sett gjelder når det kommer til ordinær pensjonsalder. Dette kommer særlig til uttrykk når Hans forteller:

Jeg har nok til dels vært litt plaget av en slags sånn der skyldfølelse på at – du skal ikke være AFP-er, skal ikke benytte deg av AFP-ordningen uten at du er...på en måte en gammel rallar med utslitt kropp (Hans 67 år).

Hans tillater ikke seg selv å benytte tilbud som er ”forbeholdt” pensjonister, før han er 67 år. Han uttrykker i tillegg at han føler på at han har benyttet seg av en ordning som kanskje ikke var ment for ham i og med at han ikke var fysisk utslitt ved yrkesavgangen. Slik jeg ser det, er det sannsynligvis mange som har gått av med AFP uten å ha vært fysisk utslitte, og denne skyldfølelsen Hans har følt på, vil kanskje av mange avfeies som unødvendig. Likevel har denne skyldfølelsen som Hans har følt på vært reell for ham. Det kan derfor virke som en lettelse for Hans å fylle 67 år, slik at det nå er alderen som bestemmer hans status som pensjonist og ikke lenger hans eget valg om å gå av med AFP. Dermed er vi også tilbake til teorien om ytre attribusjon, der informantene kunne vise til anbefalinger fra andre om å tre ut av arbeidslivet og hvor de selv ikke behøvde å stå ansvarlig for denne avgjørelsen.

7.6.2 *Benken*

Et annet eksempel på hvordan posisjonering og distansering fra andre kan bidra til ens egen selvforståelse kan vi se hos Ola på 68 år. Ola forteller om væremåter og fenomener som han har lagt merke til i nærmiljøet, og når han forteller posisjonerer Ola seg slik at han ser det hele utenfra;

Sånn driver dem hele tiden. Og rydder rundt her og ja...Selv om det er Omsorgsbygg som skal ta og rydde og greier, men de gjør jo ikke det da. Da går disse pensjonistene i gang da og i stedet for å sitte på rumpa så flyr de rundt her og rydder og fikser (Ola, 68 år).

Ola har observert at «disse pensjonistene går i gang og flyr rundt og rydder og fikser». Ola bruker betegnelsen «disse pensjonistene» og «de» når han snakker om aktivitetene på eldresenteret, og det kan se ut til at Ola ikke betrakter seg selv som en av *dem*. Ola har posisjonert seg utenfor betegnelsen «disse pensjonistene». Likevel; når Ola blir stilt spørsmålet «Tror du at du kommer til å begynne med det?», svarer Ola følgende; «Ja...jeg er jo sånn delvis med da, jeg er jo med og rydder og bærer border og litt sånn forskjellig når vi har sånne tilstelninger og sånn da» (Ola 68 år). Det kan virke som at Ola betrakter pensjonister utenfra uten å posisjonere seg blant dem til tross for at han faktisk deltar på de samme aktivitetene. Dette likner på de funn som Anne Lund og Gunn Engelsrud (2008) gjorde i studien jeg presenterte under punkt 3.5. At Ola sier «jeg er jo sånn delvis med da»,

kan kanskje forstås som en slags erkjennelse av at han egentlig er pensjonist eller at han gradvis begynner å definere seg selv som en av *dem*, uten at dette er den umiddelbare måten han posisjonerer seg på. I det følgende utdraget framkommer det et nytt eksempel på hvordan Ola posisjonerer seg i forhold til *de andre*;

O: Og de gruppene som det hender at sitter utafør ved senteret der nede...der sitter det et par pensjonister (...) Det blir en sånn skravlebank kan du si da som er utenfor senteret der nede.

I: Det er en fast bank hvor de samles?

O: Ja hvis det er fint vær, så sitter det en del der.

I: M-m.

O: Ja...sitter dem der og prater.

I: Tror du at du noen gang kommer til å benytte deg av den benken?

O: Jeg har jo sittet der nede, jeg har gjort det. Jeg har jo sånn dødtid mellom ”gjøremål”, vet du. Og da er jeg på senteret også kjøper jeg VG og sitter det noen ute, så setter jeg meg sammen med dem og prater litte grann da. Det gjør jeg.

Ola erkjenner at han også til tider er bruker av benken, selv om han hovedsakelig forteller om benken som et fenomen som gjelder *de andre*. Når Ola posisjonerer seg innenfor samme gruppen som *de andre*, tillegger han en årsak for hvorfor han faktisk har sittet på denne benken. Ola anser ikke å sitte på benken som sitt gjøremål for dagen, men som noe han kan tillate seg å gjøre fordi han egentlig er mellom to gjøremål. Av en tilfeldig forbigående ville kanskje ikke Ola skilt seg ut fra de andre som sitter på benken sammen med ham. De andre på benken ville også kanskje hatt en god forklaring på hvorfor akkurat de sitter på denne benken, som kanskje har likhetstrekk med Olas forklaring. Dette er umulig å vite, men det interessante er at Ola tar del i handlinger eller væremåter, som i følge han selv er ”noe pensjonister gjør”, uten å posisjonere seg innenfor denne gruppen.

7.6.3 Cruisesyndromet

Hans på 67 år posisjonerer seg ved å ta en viss avstand fra *de andre* som han mener lider av det han omtaler som *cruisesyndromet*. Som vi skal se virker det som om Hans har to ytterpunkter han posisjonerer seg i forhold til; Hans foreldre og deres nøkterne livsstil og noen av vennene hans som lider av *cruisesyndromet*. Hans forteller at *cruisesyndromet* innebærer at folk reiser

svært mye, så lenge økonomien tillater det. Når Hans blir spurt om hvorfor han selv ikke reiser like mye som vennene hans, svarer han;

Nei jeg drar jo gjerne på ferietur, men ikke liksom i ett sett. Jeg synes det blir på en måte litt sånn floskelaktig pensjonisttilværelse. Du ser jo det store bildet at vi bruker jo nå opp pengene våre. Det har gått over i fra min foreldregenerasjon, de sparte og sparte og så arvet vi det de sparte og jeg er resultatet av 2 ledd, 2- 3 ledd med minstepensjonister. Det er utrolig hva de greide å gi til meg i arv av det de snudde på skillingen som det het da. Det er jo stort ferdig. Altså min generasjon så bruker vi opp pengene våre på ferie og reising og mat og vin og opplevelser (Hans 67 år).

Hans posisjonerer seg et sted mellom sine venner og sine foreldre. Han er ikke like sparsom og nøktern som sine foreldre, men han er heller ikke en som sløser bort pengene sine på reiser, slik som de med *cruisesyndromet* gjør. Hans velger en slags middelvei der han er i stand til å nyte livet samtidig som han ivaretar en mer fornuftig holdning der han avstår fra å overdrive forbrukerrollen. Senere i intervjuet bruker Hans på nytt begrepet *floskel* og når han blir spurt om hva han legger i dette begrepet, svarer han det følgende;

Nei altså det...det er sånn mars- i- takt, alle gjør det liksom. Nei jeg tenker det er...det er ikke bare at du får fine opplevelser med å dra rundt på reiser, altså. Nå skal jeg ikke overdrive det her for det er ikke alle som gjør det, men det er mange. Da blir du på en måte opptatt av deg selv og dine egne opplevelser (Hans 67 år).

Å gjøre som alle andre og å ende opp som selvopptatt, er noe Hans forsøker å styre unna. Det kan se ut til at Hans ikke finner dette meningsfylt i sin egen pensjonisttilværelse. Det interessante er at Hans knytter konseptet *cruise* til patologi, altså noe sykdoms- eller lidelsesrelatert når han benytter begrepet *syndrom*. Som jeg nevnte i teorikapittelet om *travelhetsetikken*, er det trukket linjer mellom religiøs, oppofrende og asketisk livsførsel og kapitalisme. Det motsatte av askese kan kanskje sies å være *fråtsing*, noe som også har en religiøs klang da dette er kjent som en av de syv dødssyndene¹⁴. Hva Hans legger i begrepet *cruisesyndrom* kan kanskje gi assosiasjoner til en form for fråtsing som det bør tas avstand fra, fordi en slik livsførsel kanskje ikke gir særlig avkastning i lengden. Når Hans trekker fram hva hans foreldre evnet å opparbeide seg av midler til tross for nøktern økonomi, har kanskje Hans en følelse av forpliktelse overfor sine egne barn, fordi han faktisk har en bedre økonomisk situasjon og dermed kanskje føler på et like stort ansvar.

¹⁴ <http://historienet.no/spor-oss/hvor-stammer-de-sju-dodssyndene-fra>

7.7 Oppsummering

Slik jeg har fortolket informantene ovenfor kan det se ut til at de alle forstår seg selv som aktive aktører som fortsatt skal anses som vitale samfunnsborgere. Ingen av informantene har presentert fortellinger om hvor deilig det er å ha fri og ikke lenger behøve å jobbe. Tvert i mot har de presentert seg selv som aktive og arbeidende, der det å gjøre nytte for seg vektlegges som betydningsfullt. Det ser ut til at informantene forsøker å ivareta sin selvforståelse ved nettopp å være til nytte.

8. Diskusjon og implikasjoner

8.1 Er resultatene troverdige, bekreftbare og overførbare?

Jeg vil nå gå inn på diskusjonen vedrørende hva mine forskningsfunn kan bety og i hvilken grad de kan anses som relevante utover dette prosjektet. Jeg vil forsøke å diskutere kvaliteten i de presenterte funnene og i denne sammenhengen vil jeg vurdere dette opp mot begrepene *troverdighet*, *bekreftbarhet* og *overførbarhet* (Thagaard 2003, 169). Disse begrepene kan sies å være den kvalitative versjonen av begrepene reliabilitet, validitet og generalisering, som gjerne benyttes innenfor kvantitative studier (Thagaard 2003, 169). Slik jeg ser det vil prosjektets troverdighet, bekreftbarhet og til dels overførbarhet i hovedsak være opp til andre å vurdere, men jeg vil forsøke å vise til hvordan jeg vurderer prosjektet i lys av disse prinsippene.

I hvilken grad forskningen kan sies å være *troverdig*, handler om at forskeren presenterer forskningsfunnene på en tillitsvekkende måte (Thagaard 2003, 170). Dette kan innebære at forskeren formidler hvordan datamaterialet er utviklet underveis og om det tydeliggjøres hva som er forskerens egne vurderinger av datamaterialet. Hva slags relasjon forskeren har til informantene og feltet for øvrig, bør også redegjøres for slik at resultatene kan vurderes i lys av disse aspektene (Thagaard 2003, 170). Jeg har forsøkt å legge til rette for at forskningsfunnene er presentert på en mest mulig transparent måte, slik at dette aspektet kan vurderes underveis i teksten. I fortolkningen av intervjumaterialet har jeg forsøkt å belyse mitt eget ståsted som forsker, både ved å vise til vitenskapsteoretisk ståsted og gi redegjørelser for hva min fortolkning til enhver tid er. Jeg har også forsøkt å løfte fram konteksten for de av informantenes uttalelser som har vært gjenstand for fortolkning, og vist til mine egne oppfølgingsspørsmål og responser underveis.

Vurderingen av forskerens fortolkning av datamaterialet kan knyttes til forskningens *bekreftbarhet* (Thagaard 2003, 170). Her kan også forskerens posisjonering til feltet gi en indikasjon på hvordan, eller med hvilket utgangspunkt, forskeren har foretatt de ulike fortolkningene. I tillegg kan fortolkningene sammenliknes med hva som er gjort i andre studier, der betingelsene er de samme. Når det gjelder *bekreftbarhet* har jeg underveis i prosjektet vært tydelig på hva min posisjon på feltet har vært. Jeg har blant annet vist til at enkelte av informantenes fortellerstil kan være direkte påvirket av hvem jeg er som *publikum*. Jeg har også vektlagt at min posisjon som relativt ung, sammenlignet med mine informanter,

kan ha påvirket fortolkningene som er foretatt. Det kan tenkes at min aldersmessige, erfaringsmessige og kanskje kulturelle avstand fra feltet har medvirket til at jeg har oversett viktige aspekter i informantenes uttalelser. Det kan også tenkes at min avstand til feltet er fordelaktig, slik at feltet er betraktet med et nytt blikk.

Dersom forståelsen som er knyttet til forskningsprosjektet også kan ses som relevant i andre situasjoner, kan en si at forskningen er *overførbar* (Thagaard 2003, 170). Kirsti Malterud (2011, 63) benytter det treffende begrepet *aha-effekt* som en viktig indikasjon på studiets overførbarhet. I dette legger hun at andre skal forstå noe mer om sitt eget ut fra forskningen som er framlagt. At jeg skal bidra til å gi folk store aha-opplevelser ved lesning av denne forskningen, er kanskje å ha for høye tanker, men det er likevel et interessant mål. Jeg vil tillate meg å være en smule ambisiøs i det følgende. De tendenser jeg har funnet i intervjumaterialet, eksempelvis å *være til nytte* trekker på noen fenomener som kan synes å være gjeldende langt utover dette spesifikke forskningsfelt. Eksempelvis kan dette aspektet gjenkjennes innen forskning på arbeidsledighet, der lediggang anses å gi negative virkninger for dem det gjelder. I stor grad vurderer jeg også at de presenterte funnene direkte kan knyttes til det spesifikke informantutvalget. Det jeg mener her, er at informantenes fortellinger kanskje er vel så relevante innen andre felt, og ikke bare innen *eldrefeltet* de representerer. Informantutvalget kan kanskje vurderes som noe særegent, sett i forhold til gruppen de representerer. Bakgrunnen for denne antakelsen er at informantene i stor grad forstår seg selv som annerledes enn de stereotyper de bruker for å karakterisere denne gruppen. Kort oppsummert anser jeg utvalget i studien som interessante representanter for sin gruppe, samtidig som deres fortellinger kan ha like stor verdi innen andre studier.

8.2 Bidragsyttere ikke ”bidragsnytere”

Som jeg redegjorde for under innledningen, var mitt synspunkt at pensjonister ikke skulle behøve å ha dårlig samvittighet for at de nyter livet som de selv vil. Jeg var av den oppfatning at pensjonister har sin fulle rett til å ta seg fri, ettersom de har bidratt med mangfoldige skattekroner som følge av et langt arbeidsliv. Jeg uttrykte skepsis ved at arbeidslinjetankegangen også synes å ha få sitt fotfeste innen eldrefeltet og at melding til Stortinget nr. 29, kan ses som en pådriver for slik tankegang. Dette var som sagt utgangspunktet for at jeg i det hele tatt fant temaet interessant, og til tross for at utgangspunktet kanskje bærer preg av å være kritisk, forstår jeg min egen problemstilling og

kunnskapsteoretiske standpunkt som mer preget av å være åpen og eksplorerende enn av å være kritisk i sin tilnærming. Selv om jeg fortsatt i høy grad mener at pensjonister skal få gjøre som de vil, har empirien gitt meg noen ganske andre svar enn jeg hadde ventet. Det ser ut til at informantene gjør som de vil og at deres ønsker ligger tett opp mot hva samfunnet ønsker. Når jeg har betraktet pensjonisttilværelsen som ”livets dessert”, har informantene minnet meg om den kjensgjerning at for mye dessert gjør deg kvalm. Måten informantene skaper sin nye hverdag, er nært knyttet til hvordan de forstår seg selv og kort oppsummert kan det se ut til at informantene betrakter seg selv som bidragsyttere framfor å være ”bidragsnytere”. Kun å skulle nyte er ikke nok, og en rendyrket nytelseslivsstil er ikke forenelig med hvordan informantene forstår seg selv. Når disse tendensene er toneangivende for hvordan jeg tolker empirien, er det nærliggende å tro at informantenes selvforståelse i liten grad endres som følge av pensjonering.

Kan dette da innebære at informantene kan betraktes som rollemodeller for gjeldende politiske føringer som når de engasjerer seg i frivillig arbeid og unngår tilbaketrekking? Å trekke seg tilbake og bli passiv som følge av pensjonering, synes ikke å være aktuelt for informantene og det ser ut til at *arbeidslinjetankegangen* fortsatt er en gjeldende norm for dem. I det hele tatt kan det tenkes at arbeidslinjetankegangen også kunne vært betraktet som en kollektiv fortelling. Med dette tatt i betraktning kan vel svaret på spørsmålet vedrørende rollemodeller sies å være ja. Hvilke konsekvenser fører dette i så fall med seg? Bidrar dette forskningsprosjektet med å konstruere et ”flink-pensjonist-syndrom” ved å gjøre ”livets dessert” til skamme?

8.3 Sosiopolitiske føringer og forskningens konsekvenser

For å kunne besvare det siste spørsmålet i avsnittet over må jeg gå tilbake til kapittel 2, der jeg presenterte mitt vitenskapsteoretiske ståsted. Det ble der påpekt at innen konstruksjonismen handler det om å stille seg spørsmål vedrørende *hvordan* og *for hvem* forskningen er nyttig, samt undersøke hvilke sosiopolitiske virkninger den foreslåtte virkeligheten av forskningen tilbyr (Yang og Gergen 2012, 128). I denne forbindelse vurderer jeg at mitt forskningsetiske ansvar må være i førersetet for hva jeg tillater meg å hevde, da jeg bidrar til å tegne et bilde av en gruppe som kun er representert ved noen få utvalgte. Mitt ansvar er derfor å peke på at disse funnene ikke nødvendigvis behøver å stemme for alle menn i alderen 64-74 år, samtidig som jeg heller ikke skal undergrave viktigheten av de funn jeg har

gjort meg. Som jeg vil komme tilbake til kan informantene som har deltatt i forskningen anses som en gruppe menn som har *fått det til*. I mine øyne er informantene ressurssterke og dette kan også ha bidratt til at de i det hele tatt har vært villige til å delta i prosjektet. For å komme tilbake til poenget, kan dette forskningsprosjektet bidra til å forsterke *arbeidslinjetankegangen* der det ikke bare er til gunst for samfunnsøkonomien, men også til gunst for hvordan en kan håndtere overgangen fra å være yrkesaktiv til å bli pensjonist. Som sagt kan vi si at denne studien gjelder enkelte grupper pensjonister, men ikke alle.

Denne studien handler ikke om menn som kan synes å være isolerte og ensomme, og jeg kan heller ikke tillate meg å hevde noe om disse. Likevel har jeg et indirekte ansvar for dem som kanskje ikke kan betegnes som menn som *får det til*, da mitt arbeid også er en del av et større prosjekt, *Morgendagens aktivitetssentre*. Å bidra til *kun* å synliggjøre dem som kan spissformuleres som elite-pensjonister, er ikke noe jeg ønsker fordi bildet av dagens pensjonerte menn er mer mangfoldig enn det som framkommer i denne studien. Til tross for mitt ønske om å belyse helheten og mangfoldet, er ikke dette prosjektet stort nok til å favne disse aspektene. Jeg må dermed nøye meg med å oppfordre til ytterligere forskning på feltet, noe jeg vil komme tilbake til i konklusjonen. Dette studiet omhandler hvordan noen enkelte pensjonister skaper sin nye hverdag og hvordan deres selvforståelse endres, som følge av pensjonering. Forskningen skal derfor leses med dette for øyet og forstås ut fra det sosialkonstruksjonistiske perspektivet jeg har presentert.

8.4 Betydning for sosialt arbeid?

En tanke jeg gjorde meg i forbindelse med forarbeidene¹⁵ til dette prosjektet er hvordan mitt fag, sosialt arbeid, kan påvirke synet på forskningsfeltet. La meg forklare dette nærmere. Det er kanskje ikke en underdrivelse at sosialt arbeid i mange tilfeller omhandler *sosiale problemer*. Dersom en tar utgangspunkt i stemplingsteori (Goffman, 2009), kan det være en viss fare for å medvirke til at et forskningsfelt defineres og forstås som et felt preget av sosiale problemer. Med dette som en mulig konsekvens, vurderte jeg det som viktig ikke å presentere forskningen min som en type forskning der målet var å kartlegge sosiale problemer, da jeg opprettet kontakt med informanter mine. Dette har også vært mitt fokus under fortolkningen av intervjudata; at informantenes uttalelser ikke skal fortolkes som

¹⁵ Arbeidskrav i Forskningsmetode og design; Prosjektbeskrivelse

underkommuniserte fortellinger om å ha problemer. Jeg har vært opptatt av å fortolke informantenes fortellinger som skapende, positive og muliggjørende, da dette også er det toneangivende i hvert enkelt intervju, slik jeg har opplevd dem. Idet jeg knytter forskningsfunnene opp mot sosialt arbeid ønsker jeg å vektlegge det skapende, muliggjørende og positive. Studien handler om menn som har fått det til og, slik jeg ser det, er det ikke tilfeldig at informantenes fortellinger kan forstås som suksesshistorier. Informantene har lært meg at det å inngå i en ny kategori, i dette tilfellet pensjonist, ikke reduserer mulighetsrommet for hvordan en forstår seg selv. Jeg mener dette er viktig kunnskap når eldrebølgen skal håndteres i form av tiltak og løsninger. Å opprette tiltak som skal gi pensjonistene noe å gjøre for at de skal ha noe å gjøre, mener jeg er å undergrave pensjonistenes ressurser, samtidig som det insinuerer at pensjonister ikke er en mangfoldig gruppe.

9. Konklusjon

Hvordan menn skaper sin nye hverdag etter å ha gått av med pensjon og hvordan deres selvforståelse endres som følge av pensjonering, er et stort tema. I denne studien har jeg belyst og besvart en brøkdel av temaets omfang. Begreper som *pensjonist*, *menn* og *selvforståelse* rommer særdeles mye, og man kan tilnærme seg disse på svært mange måter. Mitt bidrag skal forstås som én mulig måte å tilnærme seg temaet, og fortolkningene som er gjort skal også ses som *mulige* fortolkninger, blant flere. Kort sagt er temaet et stort lerret å bleke. Slik jeg vurderer det, er potensialet i forskningstemaet nærmest grenseløst og det er flere aspekter som kunne vært belyst. Nå har ikke jeg behandlet begrepet *menn*, men å utforske pensjonering og selvforståelse i lys av et kjønnsperspektiv, kunne også vært svært spennende. Jeg har nærmest unngått kjønnsaspektet ved å begrunne valget om menn framfor kvinner som en følge av hensyn til innsnevring. Å se til eventuelle forskjeller mellom menn og kvinner, kunne vært en spennende tilnærming. Hva etnisitet og kultur angår, kunne dette også gitt interessante perspektiver til en slik type forskning. I denne omgangen får dette være en oppfordring til andre.

Etter å ha erkjent behovet og potensialet for ytterligere forskning, er det betimelig med noen sluttbemerkninger. Informantene har gitt meg en forståelse av at det å gå av med pensjon handler om veivalg. For informantene har det å gå av med pensjon handlet om å ta et valg om ikke å ”melde seg ut”, men fortsatt være en aktiv medborger i samfunnet. Ikke å ”melde seg ut”, er praktisert på ulike måter og det ser ut til at dette ikke handler om *hva* den konkrete aktiviteten eller strategien er, men *hvordan* aktiviteten eller strategien muliggjør og tilbyr en ønsket selvforståelse. I selvforståelsen ligger det ikke nødvendigvis aldersbegrensninger eller antakelser om at for eksempel redusert billettpris på bussen forteller hvem du er.

Informantenes selvforståelse er i stedet konstruert i samsvar med hva de gjør og hvordan de betrakter hva de gjør. Slik dette kan forstås, behøver ikke antallet aktiviteter som tilbys ved *Morgendagens Aktivitetssenter*, ha noe å si. Hva som synes å være viktig, er ikke å tilby noe som kan oppfattes som et *tilbud*, men i stedet søke individuelle preferanser for hva som anses som ønskede individuelle selvforståelser. Dette kan se ut til å bli svært kompliserte øvelser, men for å gi et enklere bilde av poenget mitt: Jeg ville aldri benyttet meg av ”tilbud for 31 år gamle menn” av den enkle grunn at forstår meg selv som noe langt mer enn en mann på 31 år.

Litteraturliste

- Abu-Lughod, Lila. 1993. *Writing women`s Wolds: Bedouin stories*. Berkeley: University of California Press. Sitert i Gubrium, Jaber F. og James A. Holstein. 2009. *Analyzing Narrative Reality*. California: SAGE Publications, Inc.
- Bruner, Jerome. 1999. «Narratives of aging.» *Journal of Aging Studies* Volume 13, 1:7-9. doi: 10.1016/S0890-4065(99)80002-4.
- Bruner, Jerome. 2002. *Making stories*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press. Sitert i Jansen, Anne. 2013. *Narrative kraftfelt – psykologisk utvikling hos barn og unge i et narrativt perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Czarniawska, Barbara. 2004. *Narratives in Social Science Research*. London: SAGE Publications, Inc.
- Daatland, Svein Olav og Kristine Koløen. 2013. «Alder og aktiviteter – hva bruker man fritida til?» I *Vital aldring og samhold mellom generasjoner*, red. Britt Slagsvold og Svein Olav Daatland. NOVA Rapport 15: 200– 209.
- Ekerdt, D.J. 1986. «The busy ethic: Moral continuity between work and retirement.» *The Gerontologist* Volume 26, 3: 239-244. doi: 10.1093/geront/26.3.239.
- Fivelsdal, Egil 1995. «Fra klosteret til fabrikken- en innledning ved Egil Fivelsdal.» I *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*, Max Weber. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Goffman, Erving. 2009. *Stigma : om afvigerens sociale identitet*. 2. Utgave. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Haldar, Marit og Eivind Engebretsen. 2009. «Et nederlagsnarrativ.» *Sosiologi i dag* 4:57 – 72.
- Halvorsen, Knut og Steinar Stjernø. 2008. *Work, Oil and Welfare. The Welfare State in Norway*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Heider, Fritz. 1958. *The psychology of interpersonal relations*. New York: John Wiley & Sons. Sitert i Weiner, Bernard. 1985. «An attributional theory of achievement motivation and emotion.» *Psychological Review* volume 92, 4: 548-573. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.92.4.548>.
- Jansen, Anne. 2013. *Narrative kraftfelt – psykologisk utvikling hos barn og unge i et narrativt perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Järvinen, Margaretha. 2005. «Interview i en interaktionistisk begrepsramme». I *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*, red. Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer. København: Hans Reitzels Forlag.

- Järvinen, Margaretha og Nanna Mik-Meyer. 2005. *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. 2009. *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Lund, Anne og Gunn Engelsrud. 2008. «'I am not *that* old': inter-personal experiences of thriving and threats at a senior centre.» *Ageing and Society*. Volume 0, 05: 675-692. doi: <http://dx.doi.org/10.1017/S0144686X07006988>.
- Malterud, Kirsti. 2011. *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. 3. Utgave. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- McAdams, Dan P. og Kate C. McLean. 2013. «Narrative Identity.» *Current Directions in Psychological Science*. Volume 22, 3: 233-238. doi: 10.1177/0963721413475622.
- Meld. St. 19 (2014-2015). *Folkehelsemeldingen - Mestring og muligheter*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Meld. St. 29 (2012-2013). *Morgendagens omsorg*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Nimbalkar, Namita. 2011. «John Locke on Personal Identity.» *Mens Sana Monographs* Volume 9, 1: 268-275. doi: 10.4103/0973-1229.77443.
- Robertson, Alexa. 2012. «Narrativ analys.» I *Textens mening och makt: metodebok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, red. K. Boreus og G. Bergström. Lund: Studentlitteratur AB.
- Solem, Per Erik. 2013. «Etter pensjonering – mer eller mindre aktiv?» I *Vital aldring og samhold mellom generasjoner*, red. Britt Slagsvold Svein Olav Daatland. NOVA Rapport 15: 177 – 189.
- Solem, Per Erik. 2012. *Ny kunnskap om aldring og arbeid*. NOVA Rapport 6.
- Solem, Per Erik. 2001. «Mestring av arbeid og pensjonering.» I *Eldreårenes psykologi*, red. Kjell Raaheim og Gudbrand Fossan. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Statistisk sentralbyrå. 2014. *Dette er Norge – hva tallene forteller*. https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/188232?_ts=1475e7ac938 (28.04.2015).
- Teigen, Karl Halvor. 2011. «Flaks og uflaks – bare tilfeldigheter.» *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 48:1072 – 1079. <http://www.psykologtidsskriftet.no/pdf/2011/1072-1079.pdf> (20.03.2015).
- Thagaard, Tove. 2003. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 2. utgave. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Todorov, Tzvetan. 1971/1977. *The Poetics of Prose*. Oxford: Blackwell. Sitert i Czarniawska,

- Barbara. 2004. *Narratives in Social Science Research*. London: SAGE Publications, Inc.
- Widerberg, Karin. 2001. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Yang, Liping og Kenneth Gergen. 2012. «Social Construction and its Development: Liping Yang Interviews Kenneth Gergen.» *Psychological Studies* Volume 57, 2: 126-133. doi: 10.1007/s12646-012-0146-x.

Vedlegg 1. Informasjonsskriv og samtykkeskjema

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

” Menn og pensjonsalder. Et kvalitativt studie av menns selvforståelse etter å ha gått av med pensjon ”

Bakgrunn og formål

I forbindelse med mitt masterstudie ved Høgskolen i Oslo og Akershus skal jeg i løpet av høsten 2014 og våren 2015 skrive masteroppgave. Jeg skriver masteroppgave på oppdrag fra Pensjonistforbundet i forbindelse med deres prosjekt *Morgendagens aktivitetssenter*.

Pensjonistforbundet er tildelt midler fra Helsedirektoratet i den hensikt å kartlegge og vurdere behovet, samt undersøke muligheten for å opprette aktivitetssenter i Oslo/Norge. Mitt bidrag gjennom mastergradsprosjektet er å utforske hvordan menn i alderen 64-74 år skaper sin nye hverdag etter å ha gått av med pensjon.

Min valgte problemstilling lyder som følger: *Hvordan skaper menn som har gått av med pensjon sin nye hverdag? På hvilken måte endres menns selvforståelse etter å ha gått av med pensjon?* Jeg ønsker å intervju 5 menn i nevnte aldersgruppe og ut i fra deres perspektiver danne et datamateriale som kan analyseres og knyttes til relevant teori og forskning. Mine funn skal bidra til at Pensjonistforbundet i sin rapportering til Helsedirektoratet, har en bredere kunnskap om nevnte gruppe.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse i prosjektet innebærer at undertegnede foretar et kvalitativt intervju med deg. Et kvalitativt intervju innebærer at intervjuer stiller spørsmål som du skal besvare så utfyllende som mulig. Hensikten er å få inngående kunnskap om et tema og intervjuer vil også kunne stille oppfølgingsspørsmål og avklaringsspørsmål for å sikre at informasjonen er korrekt forstått. Intervjuet vil i stor grad bære preg av å være en vanlig samtale, men det er ønskelig at det er din stemme som dominerer samtalen, da det er dine uttalelser og erfaringer som er kilden til kunnskap i dette prosjektet. Intervjuet vil vare i cirka 1 time og vil bli avholdt ved Pensjonistforbundets lokaler på Lilletorget 1, 0184 Oslo. Dersom det er ønskelig kan intervjuet også avholdes hjemme hos deg, eventuelt annet ønsket sted. Intervjuet skal avholdes uforstyrret av andre og det vil kun være undertegnede og deg tilstede under intervjuet.

Undertegnede vil i hovedsak stille deg en del spørsmål knyttet til din opplevelse av å være pensjonist. Det vil bli stilt spørsmål knyttet til relevante tema som yrkesbakgrunn, gjøremål i hverdagen, interesser og spørsmål knyttet til hvordan du opplever din egen hverdag. Intervjuet vil bli tatt opp med lydopptaker og deretter bli transkribert (nedskrevet). Alle opplysninger som kan identifisere deg vil bli anonymisert og alt datamateriale (lydfil og transkripsjoner) vil bli slettet når prosjektet er ferdig.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Lydopptak og notater vil under prosjektet bli oppbevart i et låst skap der kun undertegnede har nøkkel. Når lydopptaket er transkribert (nedskrevet) vil det bli slettet. Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.05.2015. Informasjon som kan identifisere deg vil bli anonymisert slik at opplysninger ikke kan spores tilbake til deg og du vil ikke kunne gjenkjennes i det ferdigstilte prosjektet. Mitt masterprosjekt kan i etterkant benyttes av Pensjonistforbundet i deres rapportering til Helsedirektoratet. De samme regler vedrørende konfidensialitet vil være gjeldende og du vil ikke under noen omstendigheter bli identifisert.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil ikke opplysninger om deg eller opplysninger gitt av deg bli benyttet. Opplysninger gitt av deg og opplysninger om deg vil umiddelbart bli destruert. Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med **Halvor Dahle, tlf.....**

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Halvor Dahle

Mastergradsstudent ved Høgskolen i Oslo og Akershus

Samtykke til deltagelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studiet *"Menn og pensjonsalder. Et kvalitativt studie av menns selvforståelse etter å ha gått av med pensjon"*, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2. Intervjuguide

Intervjuguide

1. Takke for deltakelsen

2. Repetere hva som er hensikten:

Som nevnt i informasjonsskrivet skriver jeg masteroppgave på oppdrag fra Pensjonistforbundet. Pensjonistforbundet jobber med et prosjekt der de ønsker å kartlegge og vurdere behovet, samt undersøke muligheten for å opprette aktivitetssenter i Oslo/Norge. Mitt bidrag gjennom mastergradsprosjektet er å utforske hvordan menn i alderen 64-74 år skaper sin nye hverdag etter å ha gått av med pensjon.

Problemstillingen som jeg benytter er *Hvordan skaper menn som har gått av med pensjon sin nye hverdag? På hvilken måte endres menns selvforståelse etter å ha gått av med pensjon?* Jeg vil i hovedsak stille deg en del spørsmål knyttet til din opplevelse av å være pensjonist. Det vil bli stilt spørsmål knyttet til relevante tema som yrkesbakgrunn, gjøremål i hverdagen, interesser og spørsmål knyttet til hvordan du opplever din egen hverdag.

Nedenfor følger en oversikt over hvilke temaer jeg ønsker å belyse og noen ferdig formulerte spørsmål som jeg ønsker å ha som utgangspunkt.

3. Sørge for at samtykkeskjema er signert

4. Minne om taushetsplikt/konfidensialitet og retten til å trekke samtykket når som helst.

5. Skru på diktafon og repeter hensikten med denne.

A: Generell info

Alder, sivilstatus, tidspunkt for pensjonering, årsak til pensjonering; Alderspensjonering, AFP, uførepensjonering?

B: Kan du fortelle litt om tiden før og etter pensjoneringstidspunkt?

- Hva er vanlig pensjoneringsalder innenfor ditt tidligere yrke?
- Når bestemte du deg for pensjoneringstidspunkt og hva var bakgrunnen for valget? Dine egne ønsker eller føringer fra arbeidsgiver?
- Kan du fortelle om hva tenkte du eller følte om det å gå av med pensjon – i tiden før pensjoneringstidspunkt?
- Fortell om hvilke forventninger du hadde til det å gå av med pensjon
- Hvordan stemmer dette med hvordan du føler dette nå? Stemmer de forventningene du hadde? På hvilken måte stemmer de?
- Følger du med i tidsskrifter eller annen informasjon om ditt tidligere yrke? Det vil si om du føler at du er oppdatert innen hva som skjer innen ditt tidligere yrkesfagfelt?
- Dersom du følger med på utviklingen innen ditt yrkesfagfelt; Kan du si noe om hvorfor du følger med og hva du oppnår ved å følge med

C: Rutiner

- Kan du fortelle litt om hvordan dine rutiner eventuelt endret seg etter pensjoneringstidspunkt?
- Når stod du opp om morgenen for å rekke jobb?

- Når står du opp nå? (bruker du for eksempel vekkerklokke uansett om du har planer eller ikke?).
- Fortell om en typisk vanlig arbeidsdag
- Fortell om en helt vanlig hverdag for deg nå

D: Aktivitet

- Du er rekruttert via et eldrecenter; forteller litt om hvordan du begynte å oppsøke eldrecenteret/ noen spesiell årsak?
- Fortell om hva pleier du å gjøre på dagtid? Har du for eksempel faste aktiviteter eller plikter du følger opp? (for eks. klippe plenen, ta opp båten, møte i styre/forening, barnepass). Var dette aktiviteter og plikter du hadde før du gikk av med pensjon eller har disse kommet etter pensjonering?
- Kommer dagsprogrammet av ”seg selv” eller føler du at du aktivt må organisere dagene med innhold? I så fall; hva slags aktiviteter har du *aktivt* engasjert deg i? Noen spesiell årsak til valg av aktivitet?
- Innebærer dagsprogrammet mest aktivitet hjemme (inkludert hage) eller utenfor (andre arenaer enn hjemme)?
- Dersom du ikke er engasjert i samme aktivitet før og nå – hva er årsaken til at du ikke lenger er aktiv innenfor det samme nå som før (mens du var yrkesaktiv)?
- Dersom du er engasjert i samme aktivitet nå som før – hva tenker du er årsaken til dette og hva må til for at du fortsetter med aktiviteten i årene framover?
- Fortell om hvordan du ble involvert i eventuelle aktiviteter

E: Selvpresentasjon

- Hvordan gikk du kledd da du var yrkesaktiv? Kleskode/ arbeidstøy / ingen krav?
- Hvordan går du kledd nå? Er det stor forskjell nå og da du jobbet?
- Fortell litt om hvordan du introduserte deg for folk tidligere, da du var yrkesaktiv? Hva pleide du å si om deg selv?
- Er det en forskjell mellom hva du sier om deg selv nå (etter pensjonering) og før? (før pensjonering)
- Når du under et middagsselskap skal fortelle hvem du er/ introdusere deg til nye mennesker, hva forteller du da?
- Hva er årsaken til en eventuell endring i introduksjon av deg selv?

F: Sosiale roller (utenfor arbeidslivet)

- Hva tenker du om du om din egen aktivitet? – er du for eksempel aktiv gjennom å være til hjelp for andre eller er du aktiv uavhengig om aktiviteten er til hjelp for andre?